

LEEVS

LANDSCHAP

/

ERFGOED

/

ENERGIE

/

SCENARIO'S

energietransitie en erfgoed - scenario's Hof van Twente

de Transformator

Colofon

Ontwerpend Onderzoek

In opdracht van de gemeente Hof van Twente - Marcel Jongmans
en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) - Els Romeijn

januari 2019

Uitgevoerd door:

© de Transformator
www.detransformator.nl
mail@detransformator.nl

De Transformator is een samenwerking tussen
Noorderlicht Architecten en RPHadvies.
ir. F.R.C. Foole
ir. R.P. Hoogerland

We hebben ons best gedaan om auteursinformatie van de gebruikte
illustraties en foto's te achterhalen en te vermelden.

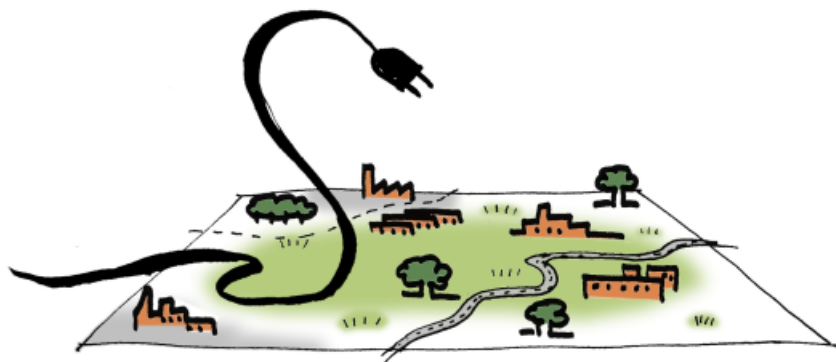

noorderlicht architecten

gemeente Hof van Twente in de provincie Overijssel

Inhoudsopgave

	Colofon	0
	Inhoudsopgave	1
	Samenvatting	2
1.	Inleiding	5
2.	Hof van Twente	9
2.1	Erfgoed en Landschap in Hof van Twente	10
2.2	De Schoolbuurt	14
2.3	Energietransitie in Hof van Twente	22
2.4	Footprints Schoolbuurt	26
2.5	Participatie en Draagvlak	28
3.	Ontwerpend Onderzoek	31
3.1	Ontwerpend onderzoek	32
3.2	Scenarioplanning	34
3.3	Vier scenario's	36
4.	Scenario's in de Schoolbuurt	39
4.1	De Erven Centraal	40
4.2	De Energiekolonie	44
4.3	Common Grounds	48
4.4	Centraal Geleide Energietransitie	52
5.	Slot - Bevindingen, conclusies, aanbevelingen	57
Bijlagen	Deelnemers ateliers	60
	Literatuurlijst	61

Samenvatting

In de provincie Overijssel is er een ambitieuze gemeente die werk wil maken van de energietransitie. De gemeente Hof van Twente heeft zichzelf als doel gesteld in 2035 energieneutraal te zijn. Deze gemeente, relatief dunbevolkt en vooral agrarisch, wordt gekenmerkt door een aantrekkelijk landschap waar veel recreanten op af komen. Het landschap met onder meer essen en kampen is goed bewaard gebleven en kan met recht de term erfgoedlandschap dragen.

Al met al een uitdagende plek om te onderzoeken hoe de energietransitie ons erfgoedlandschap gaat veranderen. De ambitieuze doelstelling kan in Hof van Twente op begrip en ruime steun rekenen. Tegelijkertijd zien we dat concrete maatregelen die het landschap raken op weerstand stuiten van lokale partijen. De discussie over het plaatsen van windmolens is hier een voorbeeld van. Het lukt kennelijk niet goed om de ambitie te vertalen naar concrete maatregelen in het landschap.

Het doel van dit onderzoek is een aanpak te vinden hoe gemeentelijke energieambities een ruimtelijke vertaling kunnen krijgen met respect voor en inspiratie door het cultuurhistorisch landschap. Bovendien kan de energietransitie wellicht ook de vitaliteit van het landelijk gebied versterken. De hypothese is dat een integrale benadering met duidelijk in beeld gebrachte scenario's kan bijdragen aan een groter draagvlak voor de implementatie van de energietransitie.

In de praktijk is in Hof van Twente te zien dat de energieambitie leeft en dat er serieuze stappen worden gezet. Ontwikkelaars zijn actief zijn met zonneparken en voorstellen voor windmolens.

Voor de laatste vorm levert vooralsnog veel discussie op en geen resultaat.

Energieneutraliteit in 2035 moet worden behaald door een forse besparing op energiegebruik in combinatie met duurzame energieopwekking in de vorm van een mix van zon-, wind-, bio- en geo-energie. Het vertalen van de ambitie naar 'footprints' maakt direct duidelijk dat het erfgoedlandschap onder druk komt te staan. De gemeente stelt, naast een kwalitatief kader (landschapsplan), maatschappelijk draagvlak als voorwaarde voor de realisatie van grootschalige productielocaties en stelt eisen aan de mogelijkheid tot participatie door inwoners en bedrijven in de vorm van investeringen en energiegebruik.

Bij het ontwerpend onderzoek in deze studie is gezocht naar integrale ontwerpstrategieën die ruimtelijke kwaliteit niet defensief benadert zoals dat bij erfgoed vaak aan de orde is (behoud, camouflage, vermijden beeldschade) maar juist nieuwe verbindingen legt en samenhang aanbrengt.

Om grip te krijgen op de toekomstige ruimtelijke omgeving is scenarioplanning ingezet. Met het invullen van de drijfveren van de sturende krachten en deze te combineren met bestaande trends is een viertal scenario's opgesteld. De drijvende krachten variëren van een sturende overheid tot een volledige invulling door marktpartijen en van een kleinschalige organisatievorm tot een grootschalige meer gezamenlijke aanpak. De scenario's bevatten extrapolaties van bestaande trends; burgerinitiatieven, coöperaties, grote zonneparken van projectontwikkelaars en programma's zoals recreatie, zorg en biologisch boeren.

Samenvatting

Om de complexe problematiek met de vele ambities, initiatieven, betrokkenen en erfgoedwaarden focus te geven is het ontwerpend onderzoek gekoppeld aan een reële locatie, de Schoolbuurt; een karakteristiek essen- en kampenlandschap in het westen van de gemeente.

4 Scenario's:

De Erven Centraal: gaat uit van kleinschalige initiatieven en een grote vrijheid van ondernemen met als inzet de leefbaarheid en biodiversiteit op het platteland. De verbeelding laat enerzijds kansen zien voor een nieuwe vitaliteit en behoud van de kleinschalige structuur en anderzijds een bedreiging door verrommeling van het landschap.

De Energiekolonie: gaat uit van sturing door marktpartijen met als inzet een efficiënte en rendabele invulling van de energieambitie. De verbeelding laat zien dat de efficiënte inpassing leidt tot grootschaligheid en een zorgvuldige ruimtelijke inpassing niet centraal staat.

Common Grounds: gaat uit van sturing door energiecoöperaties en betrokken burgers en is idealistisch gekleurd. De verbeelding laat zien dat er ruimte is voor een integrale aanpak en respect voor het erfgoed, in het bijzonder het kampenlandschap.

Centraal Geleide EnergieTransitie: gaat uit van een centrale regie in handen van de overheid. De verbeelding laat zien dat er grootschalig ingegrepen wordt en er kansen zijn om te komen tot een transformatie van het landschap met nieuwe (energie)landgoederen.

Door de keuze van de parameters bij de scenario's is de mate van (ruimtelijke) regie verschillend. Duidelijk is dat regiescenario's meer kansen bieden dan marktscenario's om het erfgoedlandschap een rol te geven en/of positief te interpreteren.

Deze integrale benadering met duidelijk in beeld gebrachte scenario's en ontwerpen geeft inzicht in de consequenties van de politieke keuzes en de gevolgen van de wijze van organiseren. Voor alle betrokkenen bij de energietransitie zijn gevisualiseerde scenario's een manier om door de optelsom van eisen en wensen heen te kijken en gezamenlijk een pad uit te stippelen. Voor bestuurders een middel om de communicatie aan te gaan met de burgers en andersom.

Met het huidige beleidskader wordt de energieambitie niet gehaald en bestaat er grote kans dat de druk om de doelstelling alsnog te halen ten koste gaat van een zorgvuldige inpassing. De conclusie is dan ook dat de regie steviger ter hand moet worden genomen om zowel de energieambitie te halen als de kwaliteit van het landschap te waarborgen.

De gemeente Hof van Twente heeft bij de energietransitie een voortrekkersrol gekozen en er zijn al een paar flinke stappen gezet. De belangrijke ruimtelijke component, het dierbare erfgoedlandschap, zal zeker in Hof van Twente richtinggevend zijn. Wie in 2035 de Hof bezoekt zal immers nog steeds willen genieten van het duurzame landschap en kunnen zeggen: "Hof van Twente, tijdloos mooi in alle seizoenen".

INLEIDING

1

Energie en Ruimte - Probleemstelling
Vraagstelling
Hypothese
Positionering en Locatiekeuze
Aanpak / Methodiek / Leeswijzer

1. Inleiding

Energie en Ruimte - Probleemstelling

Wereldwijd wordt momenteel hard nagedacht hoe invulling te geven aan de energietransitie, hoe overgeschakeld kan worden van het gebruik van fossiele brandstoffen naar duurzame energie.

Voor deze doelstelling is er begrip en ruime steun in de maatschappij. Tegelijkertijd valt te zien dat, met name op lagere bestuursniveaus zoals gemeenten, concrete maatregelen die het landschap raken vaak op weerstand stuiten van lokale partijen. De vele discussies over het plaatsen van windmolens is hier een voorbeeld van. Het lukt kennelijk niet goed om de ambitie te vertalen naar concrete maatregelen in het landschap.

Het energieneutraal maken van Nederland zal een grote impact hebben op de fysieke leefomgeving; ons landschap. Dit is niet nieuw. Het landschap is tenslotte het product van menselijk handelen en bepaalt voor een groot deel het karakter van ons land en is daarmee een essentieel onderdeel van ons cultureel erfgoed. Tegelijkertijd verandert de fysieke leefomgeving voortdurend en daarmee het karakter.

Ons landschap is altijd energielandschap geweest. We kennen de veenkoloniën, de voor het turf afgegraven plassen, de molens die onze polders droog hebben gemaakt, de mijnstreken, de rookpluimen uit de energiecentrales en industrie en de energie-infrastructuur met de vele hoogspanningsleidingen.

De energietransitie gaat de komende decennia ons landschap en daarmee de vele erfgoedstructuren veranderen, maar hoe?

Vraagstelling

Op landelijke schaal is de energietransitie een abstracte ambitie, op lokale schaal is die vooralsnog een technisch vraagstuk. Dat blijft niet zo als we willen groeien van het huidige percentage (< 10%) naar 100% energieneutraal. Op het schaalniveau tussen de nationale en lokale aanpak is ontwerpinzet nodig om te bemiddelen tussen (landelijke) overheden, burgers en lokale stakeholders.

Kan de energietransitie gebruikt worden voor versterking van de vitaliteit van het landelijke gebied en het behoud en vernieuwing van het (agrarisch) landschap?

Hoe brengen we kennis van het landschap en de energietransitie in combinatie met ontwerpinzet onder in het proces van ruimtelijke ordening en welke ontwerpmethodieken en -processen hebben we daar voor nodig?

Provincies spelen op het schaalniveau tussen nationale planvorming en individuele initiatieven een belangrijke rol aangezien zij de kwaliteit van het erfgoedlandschap bewaken. Door de provincie Overijssel is bijvoorbeeld een gedetailleerde Catalogus van Gebiedskenmerken voor de gehele provincie opgesteld met een waardering voor historische structuren van stad en landschap waarvan ambities en toekomstvisies zijn afgeleid.

Een interessante vraag is of de van de Catalogus afgeleide KGO (Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving) een rol kan spelen in het vertalen van energieambities naar concrete energieontwerpen die goed passen in het plaatselijke landschap.

Hypothese

Om tot een plan te komen dat recht doet aan de kwaliteiten van de bestaande cultuurhistorische karakteristieken en de waardering van het landschap is een integraal ontwerpproces nodig dat de ambitie van de energietransitie en de schaal en kennis van het landschap verbindt met lokale belangen en inzichten.

De hypothese is dat een integrale benadering met duidelijk in beeld gebrachte scenario's en ontwerpen kan bijdragen aan een groter draagvlak voor de energietransitie.

Positionering en locatiekeuze

De probleem- en vraagstelling past binnen het Programma Erfgoed en Ruimte van de ministeries OCW, IenW en BZK. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) is verantwoordelijk voor de uitvoering van dit programma. Voorliggend onderzoek valt binnen de programmaliijn Transformatie van het landelijk gebied en is uitgevoerd in 2018.

De gemeente Hof van Twente in de provincie Overijssel kent naast een karakteristiek en geliefd erfgoedlandschap tevens een grote ambitie op het gebied van de energietransitie: energieneutraal in 2035. De energiediscussie leeft in de gemeente, zo is er Energiebedrijf Zuiver, waarin samengewerkt wordt door gemeente, inwoners en ondernemers. Daarnaast is er Hofkracht, een werkgroep van inwoners die trots is op wat er allemaal gebeurt op het gebied van duurzaamheid.

De gemeente Hof van Twente kent een zeer gevarieerd landschap van (kleinere) steden en dorpen, industrieterreinen, agrarisch landschap en natuurgebieden. Landgoederen (o.a. Twickel), essen, oude hoeven, maten- en flierenlandschappen en andere erfgoedlandschappen zijn vaak eeuwenoud en vormen de dagelijkse omgeving van de lokale bevolking.

In de mix van landschapstypologieën is het een veelzijdige regio en representatief voor Overijssel en grote delen van Nederland.

De gemeente heeft ca. 35.000 inwoners en een relatief groot oppervlak van ca. 215 km². Een verhouding die veel ruimte geeft voor de transitieopgave.

Al deze kenmerken maken Hof van Twente een geschikte locatie voor het onderzoek. Het combineert landschappelijk erfgoed met een betrokken bevolking en is ambitieus op energiegebied.

Binnen de gemeente spelen ten aanzien van het landschap, naast de energietransitie, nog meer complexe problematieken:

- de leefbaarheid en vitaliteit op het platteland
- de economische problematiek bij de boerenbedrijven
- een trend naar schaalvergroting en monofunctionaliteit als vervanging van het oude gemengd bedrijf
- het teloorgaan van de biodiversiteit en de breuken in de ecologische ketens.

Is het mogelijk erfgoedwaarden als kans voor modern boeren en nieuwe functies in te zetten?

Inleiding

Trends op het gebied van de energietransitie in Hof van Twente:

- private ontwikkelaars zijn actief bij het invullen van de opgaven voor zonneparken. Een financieel interessante markt aangezien de opbrengsten zo'n 7 tot 13 keer hoger zijn dan bij agrarische productie (bron website SDE+)
- voorstellen voor windmolens halen de eindstreep niet en zijn binnen de gemeenteraad min of meer taboe verklaard
- biovergisters worden geconcentreerd op een centrale locatie en zijn beperkt toegestaan op erven (alleen eigen mestverwerking)
- collectieven worden door de gemeente gefaciliteerd maar komen moeizaam van de grond.

Aanpak / Methodiek / Leeswijzer

Het doel van dit onderzoek is om een aanpak te vinden hoe de gemeentelijke energieambities een ruimtelijke vertaling kunnen krijgen met respect voor en inspiratie door het cultuurhistorisch landschap.

Een inventarisatie van de ambities van de gemeente Hof van Twente op het gebied van de energietransitie en een beschrijving van het erfgoedlandschap is te vinden in Hoofdstuk 2.

In Hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de gebruikte methode: scenarioplanning. Door het benoemen van de 'drijvende kracht' in combinatie met verschillende trends zijn 4 scenario's benoemd. Door ontwerpend onderzoek zijn ideeën en voorstellen ontwikkeld die zijn teruggekoppeld naar plaatselijke partijen in atelierversband.

Om de complexe problematiek met de vele ambities, initiatieven, invalshoeken, belanghebbenden, betrokkenen en erfgoedwaarden focus te geven is het ontwerpend onderzoek gekoppeld aan een reële locatie; de Schoolbuurt, een karakteristiek essen- en kampenlandschap in het westen van de gemeente.

In Hoofdstuk 4 worden de verschillende scenario's in beeld gebracht op de locatie Schoolbuurt.

In Hoofdstuk 5 worden conclusies en aanbevelingen gedaan betreffende de aanpak, het proces en de instrumenten waarmee de ambitie van de energietransitie kan worden gekoppeld aan de transformatie van het landelijk gebied met respect voor cultuurhistorische waarden.

Dit onderzoek is een streven naar een integrale werkwijze voor de vormgeving van de energietransitie: een proces dat kan bijdragen aan maatschappelijk draagvlak en waarbij de energietransitie het landschap op nog onverwachte manieren kan verrijken.

HOF VAN TWENTE

2

Landschap en Erfgoed in Hof van Twente
De Schoolbuurt
Energietransitie in Hof van Twente
Footprints Schoolbuurt
Participatie en Draagvlak

2.1 Landschap en Erfgoed in Hof van Twente

"Hof van Twente, tijdloos mooi in alle seizoenen.

Landschappelijk gezien is de Hof een van de best bewaard gebleven cultuurhistorische gebieden van Nederland. Want waar vind je zeven kastelen, zo compact bij elkaar? Vrijwel alles in de Hof staat er nog even fris bij als eeuwen geleden, toen het tot stand kwam. De inwoners hechten namelijk aan het behoud en doorgeven van alles wat waarde heeft."

website VVV - Hof van Twente

Stad en landschap van Hof van Twente hebben bezoekers en bewoners veel te bieden en bijgevolg hebben die bezoekers en bewoners ook veel te verliezen bij een ondoordachte energietransitie. Reden om zorgvuldig te kijken naar de kwaliteiten van het erfgoedlandschap in de Hof en de waarde ervan vast te stellen.

De verandering van het landschap door zonneakkers en windmolens lijkt onvermijdelijk en zal voor velen aanvoelen als aantasting van de leefomgeving. Wat precies de kwaliteit is kan voor iedereen anders zijn: rust, groen, het glooiend profiel, de ruimtewerking van het coulisselandschap, de vervulling van een nostalgisch verlangen naar verloren tijden of een combinatie van deze elementen.

Waarden

Een inventarisatie van de waardering van het landschap door verschillende landschaps- en erfgoedexperts laat veel overeenkomsten zien. Voor een typerende beschrijving het volgende citaat:

"Het landschap is een van de pijlers onder de ontwikkeling van Hof van Twente. Het zorgt voor een prettige leefomgeving en maakt Hof van Twente aantrekkelijk voor de toerist. Dit komt onder andere door de diversiteit in landschappen.

Om de verschillende landschapstypen herkenbaar te houden en het kleinschalige karakter van grote delen van het gebied te behouden is het belangrijk om blijvend te investeren in het landschap.

Kenmerkend voor het landschap in Hof van Twente is de grote variatie aan waardevolle landschapstypen. De verschillen in landschapstype geven structuur aan het gebied en leiden tot een afwisseling die aantrekkelijk is om in te wonen en te recreëren. Het beleid is gericht op behoud en waar mogelijk versterking van de karakteristieke verschillen. In zijn algemeenheid wordt dit vooral bereikt door voor alle aanwezige erven en andere bebouwde terreinen een zorgvuldige landschappelijke inpassing te bevorderen.....Er zullen concrete handreikingen worden gedaan om tot een goed ontwerp voor een streekeigen landschappelijke inpassing te komen."

Structuurvisie Landelijk gebied Hof van Twente
SAB, 21 mei 2010

Landschap en Erfgoed in Hof van Twente

Naast aandacht voor de inpassing van erven richt het beleid zich op behoud van de landschappelijke waarden in het veld. In de verschillende landschapstypen gaat het om de volgende waarden:

Essenlandschap: in het oude essenlandschap met de bolle essen die op de flanken van de stuwwal bij Markelo en Delden voorkomen is vooral behoud van de openheid en het reliëf van belang. Wegen over de essen blijven onbeplant, de randen van de es met daar aanwezige bebouwing kunnen worden versterkt met houtwal, laan- en erfbeplanting.

Kampenlandschap: in het kampenlandschap dient het kleinschalige en onregelmatige patroon van singels, houtwallen, zandpaden en bosjes rond de omsloten kampen te worden onderhouden en waar mogelijk hersteld.

Veldontginningslandschap: in dit landschap is het beleid gericht op behoud van open blokvormige verkaveling met uitgestrekte langwerpige velden met zichtbare ontginningsgrenzen.

Broekontginningslandschap: behoud van de openheid en grootschaligheid waarbij bospercelen en wegbeplanting de ruimte begrenzen.

Landgoederen: de historische landgoederen en monumenten gelden als bijzonder waardevolle cultuurhistorische parels die beschermd worden. Met name de samenhang tussen de waardevolle elementen (landhuizen en andere historische bebouwing) en de omringende landschapsstructuur wordt behouden en waar mogelijk versterkt.

Monumenten en karakteristieke boerderijen: karakteristieke, al of niet monumentale panden vormen belangrijke elementen die medebepalend zijn voor de landschappelijke kwaliteit en dienen behouden te worden.

Het watersysteem: het beleid van de gemeente is erop gericht de beken en hun oeverzones te ontwikkelen tot dragende structuurlijnen in het landschap die verschillende kerngebieden voor landschap, cultuurhistorie, recreatie en natuur met elkaar verbinden.

Natuur: in het buitengebied ligt een groot aantal natuurgebieden. De meest voorkomende zijn heide en gemengd bos. Grote delen ervan zijn in eigendom en beheer van landgoederen zoals Weldam en Twickel. Ten zuiden van de A1 ligt ter hoogte van Markelo één van de grootste natuurgebieden: de Borkeld. Tussen Markelo en Goor ligt het bosgebied Herikerberg.

Fijnmazig netwerk van kleine natuurelementen: de grotere natuurgebieden in Hof van Twente liggen ingebed in een fijnmazig netwerk van kleine elementen zoals houtwallen, singels en broekbosjes. De grote dichtheid ervan en de verbinding met grote natuurgebieden geeft het ecosysteem in Hof van Twente extra kwaliteit. Ook de beken, zoals de Schipbeek, Boven Regge, Diepenheimsche Molenbeek, Holtdijksche beek, Hagmolenbeek en Bolscherbeek vervullen hierin een bijzondere rol aangezien zij over een grote lengte de gemeente doorsnijden en daardoor grotere gebieden verbinden. Het gehele netwerk van grotere natuurgebieden en de verbindingen daartussen is vastgelegd in de zogenaamde Ecologische Hoofdstructuur (EHS).

Landschap en Erfgoed in Hof van Twente

Waardering van het erfgoedlandschap

Het waarderen, in de letterlijke betekenis van het waarde toekennen aan het erfgoedlandschap, vindt plaats in vele nota's en (ambtelijke) documenten die gericht zijn op de transformatie van het landschap en die verbonden zijn aan verschillende soorten maatregelen om kwaliteit te waarborgen. Een kleine greep: de gemeentelijke welstandnota, de Provinciale 'Catalogus van de gebiedskenmerken' en de er aan gekoppelde KGO (Kwaliteitsimpuls groene omgeving), de provinciale 'Omgevingsvisie Overijssel 2017. Beken kleur'.

Transformatie van erfgoedwaarden

Het ruimtelijke beleid voor het (erfgoed)landschappen is vooral gericht op consolidatie en/of versterking van al aanwezige typerende elementen en kwaliteiten. Bij de ontwikkeling en vernieuwing van erven en bedrijfslocaties in de gemeente worden deze uitgangspunten in de praktijk gebracht.

Het is de vraag of dit uitgangspunt ook gevolgd kan worden en zal volstaan bij de enorme opgave van de energietransitie.

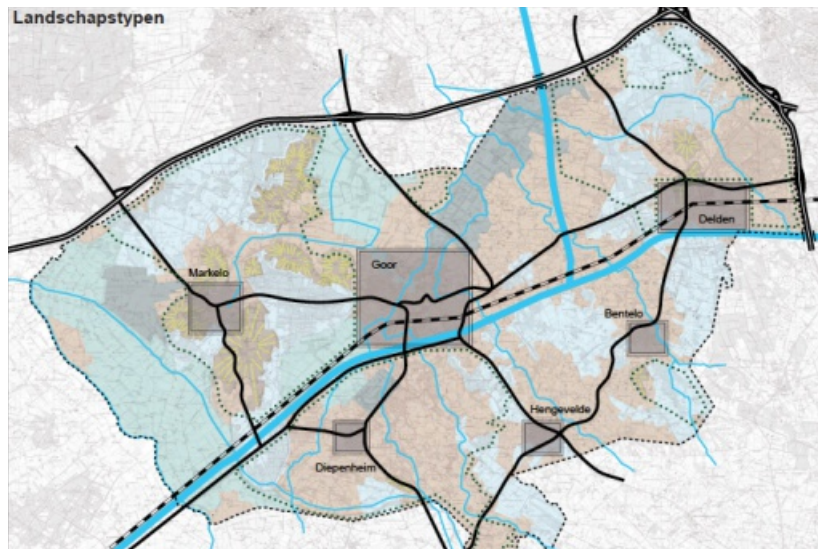
landgoederen in Hof van Twente

Twickel	
Weldam	
Nijenhuis / Westervlier	
Diepenheim	
Warmtink	
Warmelo	

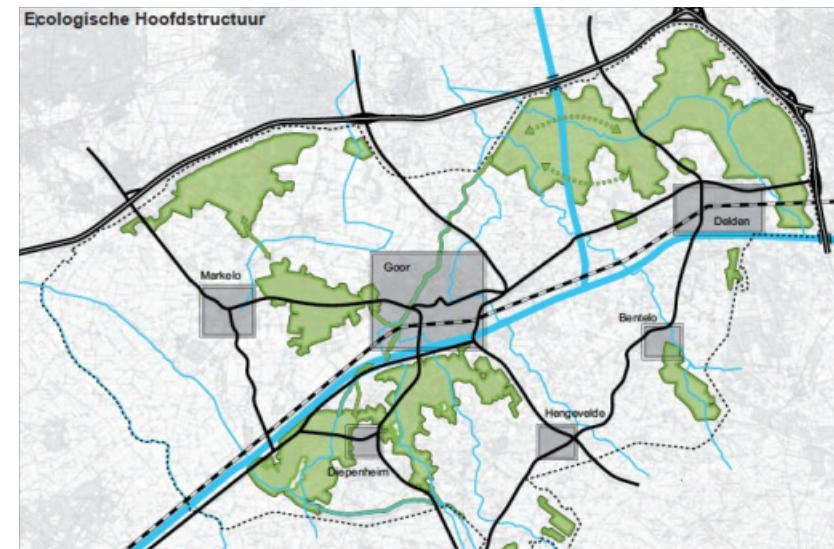
Landschap en Erfgoed in Hof van Twente

es aan de noordwest-kant van de Schoolbuurt

Landschapstypen (bron: Structuurvisie Landelijk gebied)

Ecologische Hoofdstructuur (bron: Structuurvisie Landelijk gebied)

2.2 De Schoolbuurt

Het ontwerpend onderzoek in deze studie is gekoppeld aan een reële locatie: de Schoolbuurt, een karakteristiek essen- en kampenlandschap. Het ligt in het westelijk deel van de gemeente Hof van Twente, tussen Markelo en Rijssen. De buurtschap wordt omringd door een aantal van de typische landschappen van Hof van Twente en Oost-Nederland en is in dat opzicht een goede testlocatie voor de vraagstelling hoe er in erfgoedlandschappen met de energietransitie kan worden omgegaan.

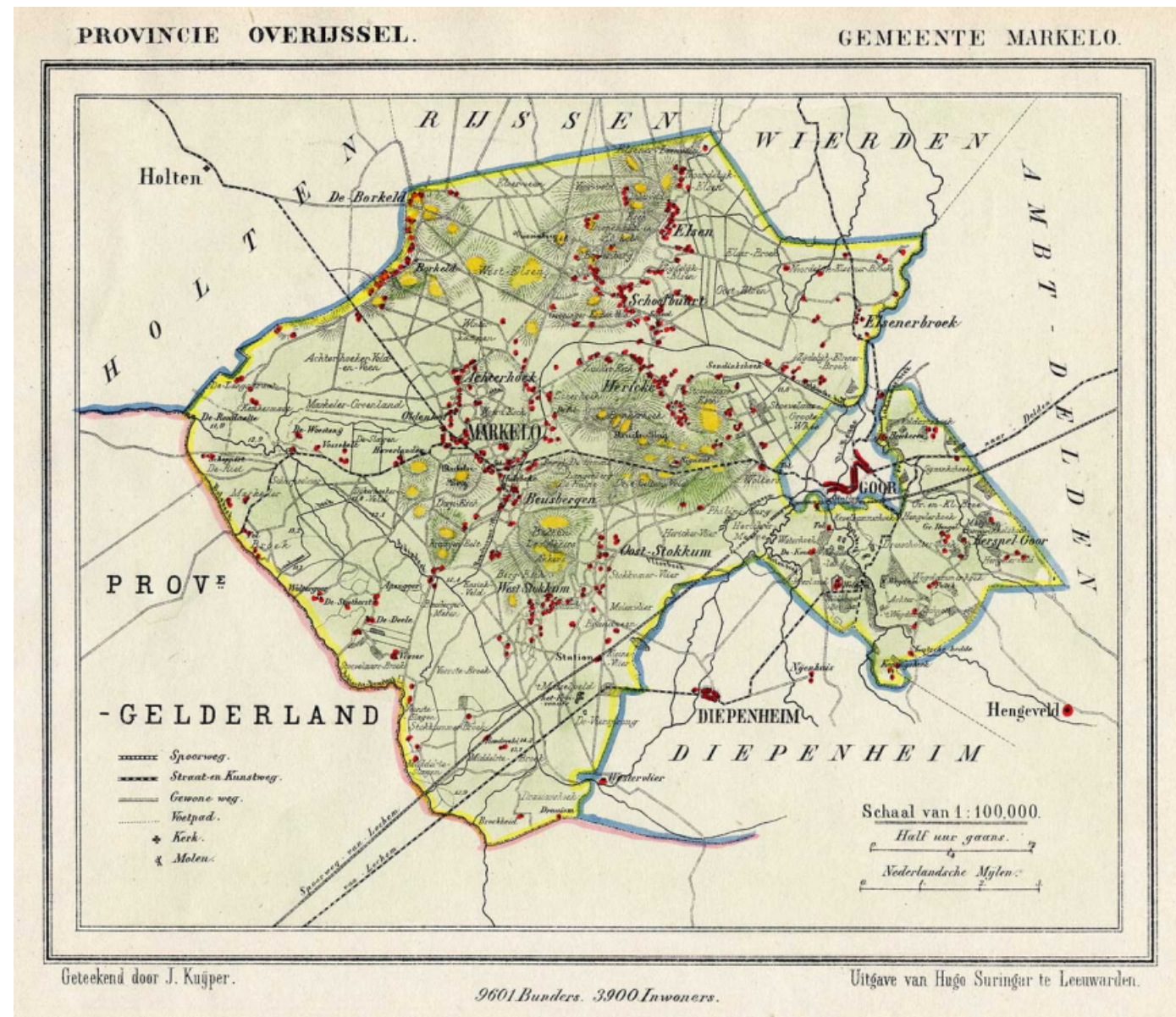
Tot de totstandkoming van de gemeente Hof van Twente in 2001 was de Schoolbuurt onderdeel van de gemeente Markelo. Op de oudste geraadpleegde topografische kaart uit 1850 is reeds een school te herkennen, gelegen in een driehoek van wegen. Hier is nog altijd een basisschool gevestigd. Op de reeks topografische kaarten op pagina 16 is de ontwikkeling in de loop der tijd te zien. Direct rond de Schoolbuurt bevinden zich een aantal essen: westelijk de Groninger Esch, ten noorden een kleine es zonder naam, ten zuiden - gescheiden door het beekdal van de Holtdijksche beek - de Zuider Esch. Iets verder weg liggen dan nog de woeste gronden: in het noordwesten hooggelegen heide en hoogveengebieden achter de Vriezenberg, een uitloper van de Sallandsche heuvelrug. Verder naar het oosten liggen de laaggelegen broeklanden van Elsenerbroek en Oost Elsen. Ten zuiden van de Zuideresch zijn ook nog hoger gelegen 'Velden' te vinden, ongecultiveerde heidevelden, waar plaggen werden gestoken die gebruikt werden om de akkers te bemesten. Rondom de Schoolbuurt zijn verschillende nederzettingen te vinden, esdorpen als Hericke en Elsen en andere buurtschappen en erven. Ten zuidoosten van de Schoolbuurt is Havezate 'De Stoevelaar' te vinden.

Vanaf de eerste helft van de 19^e eeuw is in dit landschap een ingrijpend en grootschalig transitieproces gaande: op de woeste gronden aan west- en oostzijde vinden ontginningen plaats. De hoogveen- en heidegebieden zijn doorsneden door lange rechte wegen waartussen in de loop van de 19^e en 20^e eeuw grote boskavels zijn ontstaan. De oostelijke broeklanden werden ook geschikt gemaakt voor landbouw en, geholpen door de introductie van kunstmest, omgevormd tot graslanden. Ook hier grote, lege kavels die nog steeds te herkennen zijn als relatief 'jong' gebied. In de 19^e eeuw was de Schoolbuurt en omgeving een vrij intensief gebruikt woon-werkgebied met een kleinschalige agrarische/ambachtelijke bedrijfsstructuur.

Vanuit de oudste nederzettingen rondom de essen was het heide- en veengebied ontgonnen door middel van kampen. In de loop der jaren raakten die verbonden en ontstond een kleinschalig en boomrijk kampenlandschap. De essen, tot ver in de 19^e eeuw gemeenschappelijke grond, werden in de loop van de eeuw geprivatiseerd. Het gemeenschappelijk bezit stond vernieuwing en verbetering van de landbouw in de weg en werd opgeheven.

De verdere uitgroei van het kampenlandschap heeft in de 20^e eeuw door de komst van het kunstmest en de schaalvergroting van na de 2^e wereldoorlog niet doorgezet. Vanaf de jaren '50 is in de omgeving van de Schoolbuurt een veel leger en opener landschap ontstaan dat voornamelijk uit graslanden bestaat en waarbij het onderscheid tussen essen, broeklanden en het voormalige kampenlandschap veel minder sterk is geworden.

De ruimtelijke differentiatie van open (essen, broeklanden) en meer besloten gebieden is voor een groot deel verdwenen. Binnen de besloten gebieden is het kleinschalige coulisselandschap, met de opeenvolging van door zichtlijnen verbonden groene kamers, voor een groot deel verdwenen. Het nieuwe landschap, ook een landschap van coulissen, maar met meer ruimte ertussen: eerder een open landschap met bosschages dan een bosgebied met open plekken.

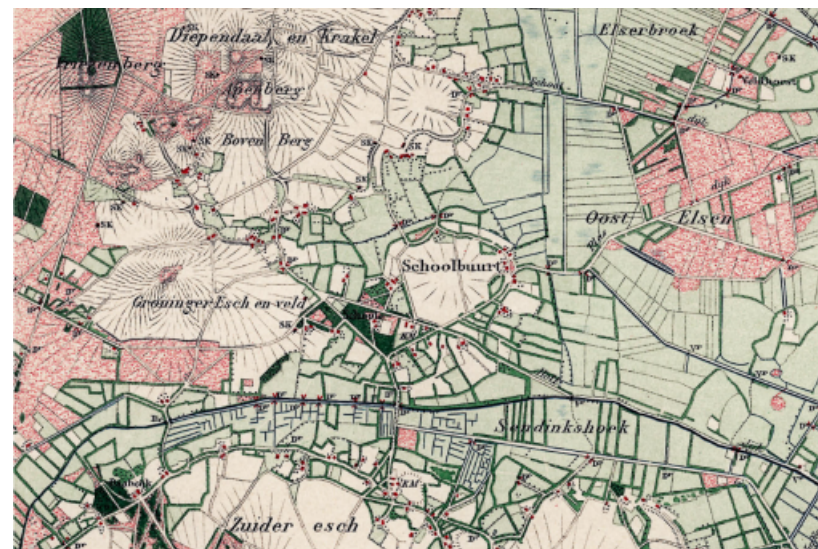

gemeente Markelo, J. Kuyper 1865 - in het noordelijk deel de Schoolbuurt

De Schoolbuurt

1864

1889

1932

1956

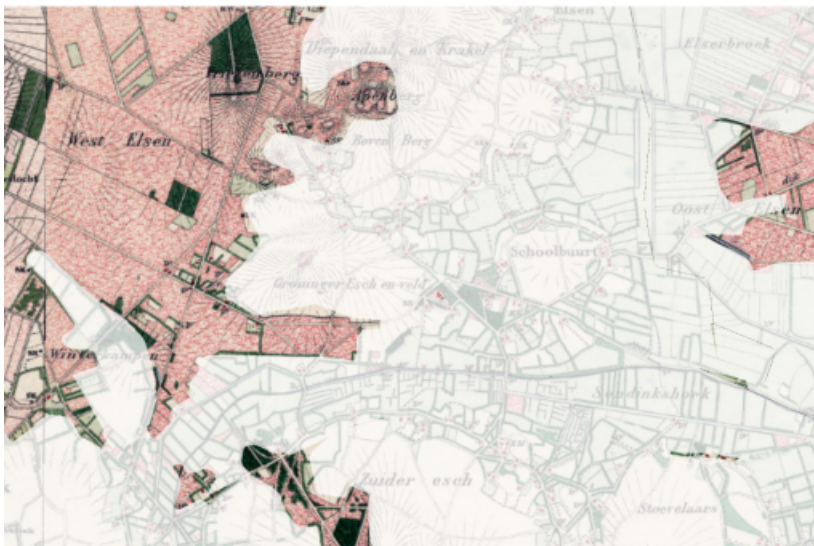
De Schoolbuurt

essen

kampen

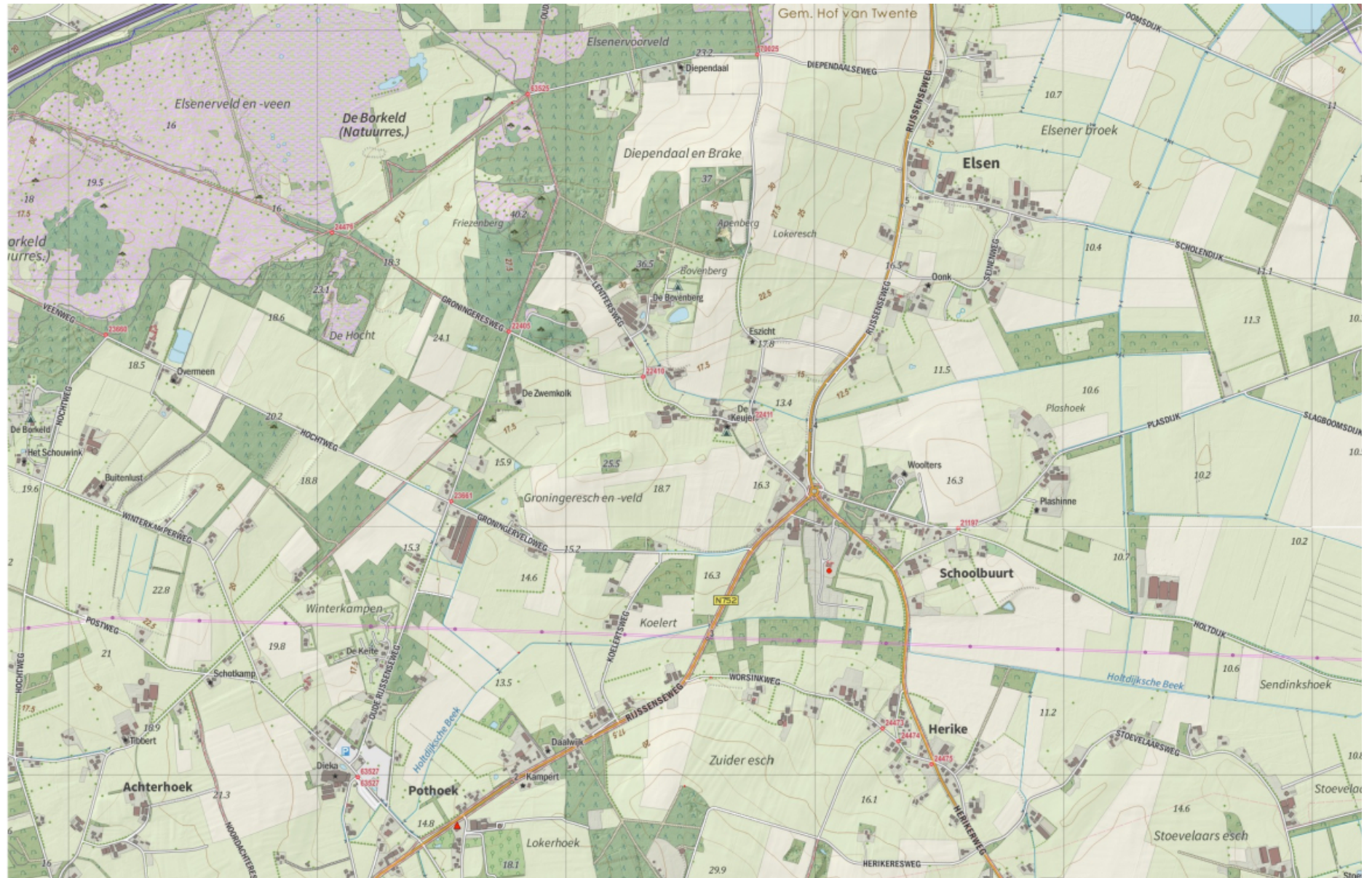
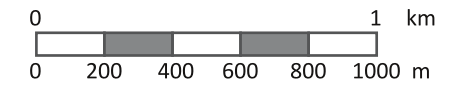

woeste gronden

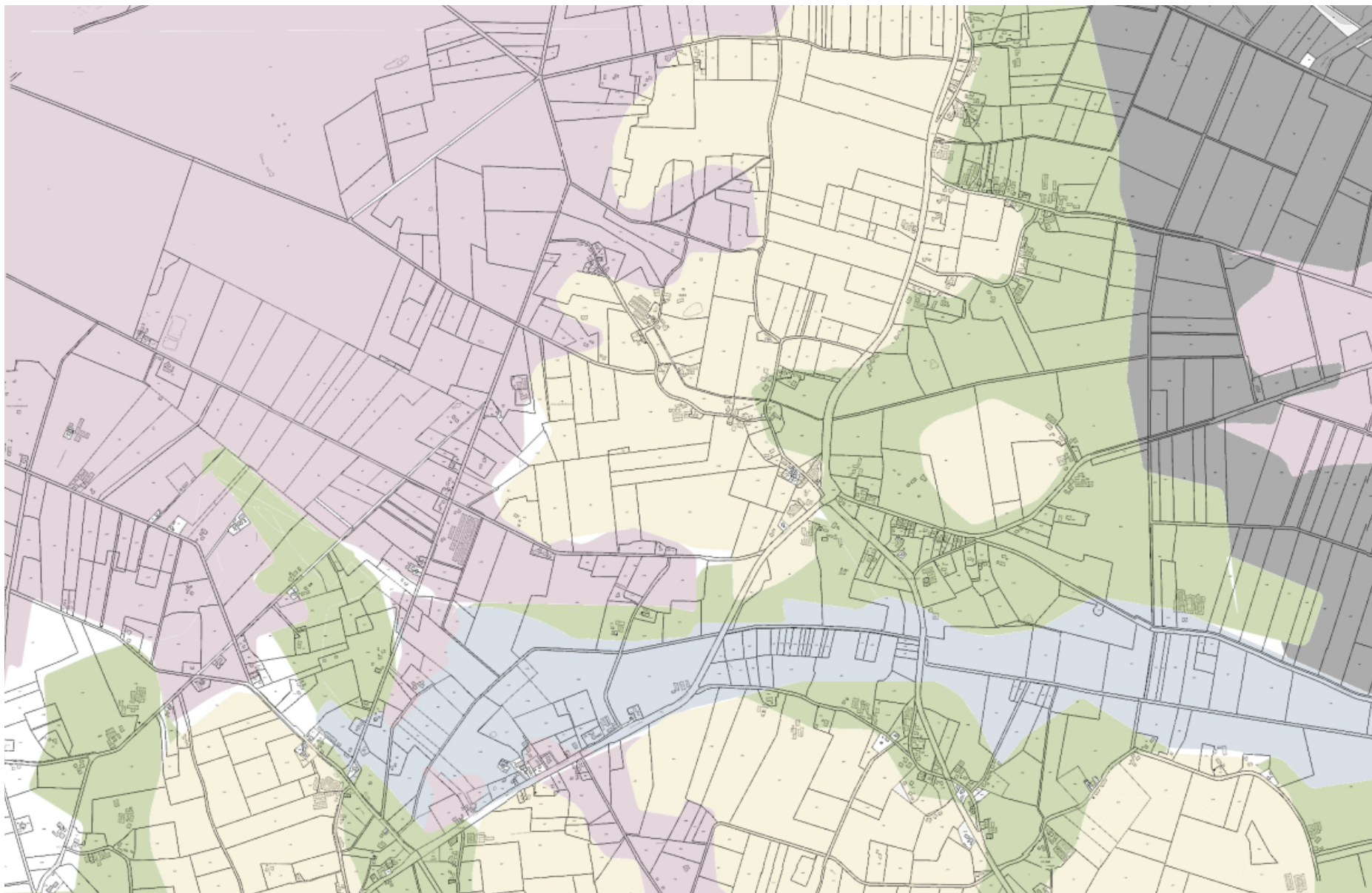
beekdal / broeklanden

De Schoolbuurt

Heide Essen Kampen Natte zone Laaggelegen gronden

De Schoolbuurt

verkaveling met historische landschapstypen

Twents landschap 19e eeuw

Markelose Berg

Landschap van de Schoolbuurt in de 21e eeuw

2.3 Energietransitie in Hof van Twente

Energieprogramma

In het 'Meerjaren Uitvoeringsprogramma Duurzaamheid' is door de gemeenteraad de doelstelling vastgelegd dat Hof van Twente in 2035 energieneutraal zal zijn. In de 'Routekaart naar een energieneutraal Hof van Twente in 2035' (mei 2012) is dit verder uitgewerkt.

De doelstelling wordt behaald door besparing op energiegebruik in combinatie met duurzame energieopwekking in de vorm van een mix van zon, wind, biogas en geothermie.

Gelijktijdig met de Routekaart zijn initiatieven genomen voor burgerplatform Hofkracht (informatie en inspiratie) en voor energiecoöperatie Zuiver. De eerste stappen zijn gezet, zowel door initiatieven uit de markt als die vanuit de gemeente. Voor de zonneparken geeft dit vooralsnog weinig discussies maar voor de komst van windmolens des te meer, daar ontbreekt draagvlak. De omvang en impact van de gemeentelijke ambitie komt in de Routekaart nog niet duidelijk naar voren. Om tot een programma te komen voor dit ontwerpend onderzoek zijn de uitgangspunten uit de Routekaart op een rij gezet. Het totale energiegebruik in Hof van Twente in 2013 bedroeg 4520 tJ (tera Joule); bron Routekaart.

Energieverbruik 2013		tJ
Elektra	Elektriciteitsnet	1595
	Zonnepanelen	35
Gas	Gas	1530
	Houtstook gas	95
Mobiliteit	Diesel	760
	Benzine	505
Totaal		4520

Het elektrisch- en gasverbruik is nader te verdelen over de categorieën Huishoudens, Bedrijven en Mobiliteit:

Verdeling		tJ
Huishoudens	Elektra	405
	Gas	895
Bedrijven	Elektra	1220
	Gas	735
	Diesel	760
	Benzine	505
Totaal		4520

Om in 2035 tot een energieneutrale gemeente te komen en de fossiele brandstoffen te vervangen door duurzame zijn een groot aantal maatregelen nodig. Ten eerste een forse energiebesparing bij het gebruik door huishoudens en bedrijven. De inzet van de Routekaart is om daarbij ca. 53 % te besparen.

Mobiliteit

Wat betreft het energiegebruik voor mobiliteit in 2035 geeft de Routekaart aan dat het huidige gebruik van de fossiele brandstoffen benzine en diesel vervangen wordt door elektriciteit en/of waterstof. De Routekaart doet geen verdere uitspraken hoe dit gerealiseerd gaat worden en doet ook geen uitspraken over de ontwikkeling en omvang van het gebruik wat betreft besparing. Vooralsnog gaat deze studie er vanuit dat de omvang van de mobiliteit de komende jaren gelijk blijft.

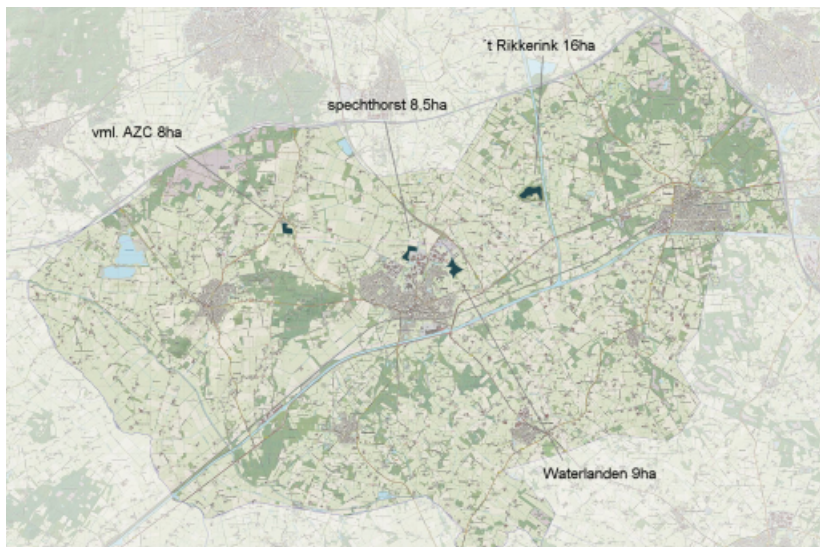
Hofbewoners voor duurzaamheid

energiecoöperatie Zuiver

biovergistingsinstallaties, industrieterrein Zenkelsdamhoek te Goor

initiatieven voor zonneparken (bron: gemeente)

Energietransitie in Hof van Twente

Grondspectatie verpakt als groene belegging

Energie Powerfield presenteert zich als gangmaker van de Nederlandse energietransitie. Maar het zonnebedrijf bedient zich van dubieuze grondtransacties en neemt grote risico's met geld van particuliere beleggers.

artikel NRC d.d. 11 mei 2018

Open brief: geen windmolens in Hof van Twente

artikel Hengelo's Weekblad d.d. 28 nov 2017

bezwaren en protesten (uit Goors Nieuws, 25 okt. 2016)

Energietransitie in Hof van Twente

Energieverbruik in 2035 (bron Routekaart, exclusief mobiliteit):

Energievraag	tJ	tJ	In de vorm van
Huishoudens	615	510	Zon op dak
		110	Zon op veld
		160	Wind
Bedrijven	920	675	Biogas
		80	Geothermie
Mobiliteit	1265	630	Zon t.b.v. mobiliteit
		635	Wind t.b.v. mobiliteit
Totaal	2800	2800	Totaal

De energiebalans 2013-2035 kan hiermee opgemaakt worden.

De duurzame energieproductie in de combinatie van zon- en windenergie, biogas en geothermie kan verdeeld worden over de categorieën Huishoudens, Bedrijven en Mobiliteit.

De inzet van de duurzame bronnen wordt in principe evenredig verdeeld over de Huishoudens en Bedrijven. Wat betreft de Mobiliteit is er voor dit overzicht vanuit gegaan dat een vervanging van de fossiele brandstoffen ingevuld wordt door een evenredige inzet van zonne- en windenergie om de elektriciteit en/of waterstof te produceren. Biogas is hier mogelijk ook inzetbaar maar vooralsnog is het onduidelijk wat de totale productiecapaciteit binnen de gemeente is en of die als alternatief zou kunnen dienen. Wat opvalt is dat er sterk is ingezet op besparing (gas en elektra) bij de Huishoudens en de Bedrijven, ca. 53% (ter vergelijking de studie van de Twentse Energie Strategie - TES gaat uit van 35%). De wijze waarop deze besparing plaats moet gaan vinden is echter

vooralsnog niet aangegeven. Dat er geen uitspraken worden gedaan over de energievraag in 2035 van de categorie Mobiliteit is begrijpelijk, dat speelt zich toch primair af op een landelijk schaal- en sturingsniveau. Voor het rekenwerk in deze studie gaan we uit van een gelijkblijvende energievraag wat betreft Mobiliteit. In relatie tot de forse besparing bij de Huishoudens en de Bedrijven geeft deze aanname enig evenwicht, mogelijke besparingen bij Mobiliteit kunnen daar compensatie geven bij tegenvallers.

Stand van zaken duurzame energie in de Hof van Twente

Medio 2018 zijn er meerdere zonneparken in ontwikkeling, in totaal 45,5 ha., goed voor 5% van de totaal benodigde duurzame energie in 2035. De huidige bijdrage van kleinschalige opstellingen bij particulieren en bedrijven bedraagt ca. 2%.

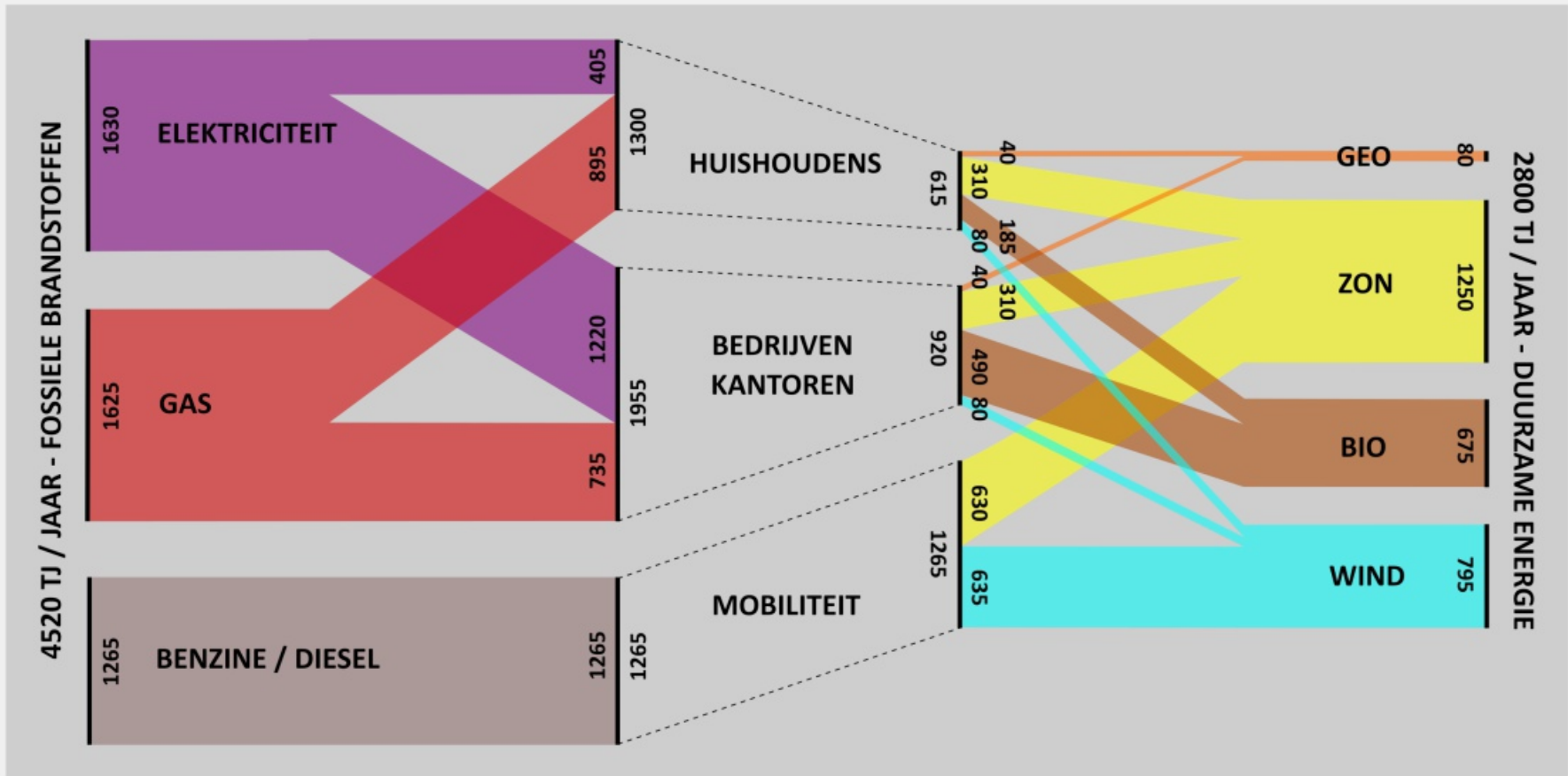
De initiatieven voor windmolens, ook die passend binnen het participatiekader van de gemeente, kregen veel maatschappelijke weerstand en zijn niet tot realisatie gekomen. De argumenten tegen de realisatie van windmolens zijn voornamelijk in de categorie “niet passend in het landschap”.

De biovergistingsinstallatie op het bedrijfsterrein Zenkeldamshoek te Goor draagt voor ca. 4% bij in de totale duurzame productie van 2035. De WKK-centrale Bio Energie Twente op hetzelfde bedrijfsterrein levert een bijdrage van ca. 2% in het totaal, ervan uitgaande dat de te stoken biomassa onder de term duurzaam valt. Al met al is de tussenstand in 2018 dat, indien alle in voorbereiding zijnde zonneparken gerealiseerd worden, er ca. 13% van de benodigde duurzame energie geproduceerd wordt. Wat betreft de ingecalculerde besparingen is momenteel geen stand van zaken bekend. Voorzichtig gezegd zou je kunnen zeggen dat Hof van Twente de doelstelling voor 10% heeft ingevuld.

HOF van TWENTE - 2035 energieneutraal

2013

2035

© de Transformator

2.4 Footprints Schoolbuurt

In Hoofdstuk 2.3 is de energieopgave voor de gehele gemeente gekwantificeerd. Voor de uitwerking van dit onderzoek op de locatie Schoolbuurt wordt er uitgegaan van een evenredige verdeling op basis van het oppervlak; de omvang van de Schoolbuurt bedraagt ca. 20 km². De Schoolbuurt zou een bijdrage moeten leveren van ca. 260 tJ.

De vertaling van de energiebehoefte in 2035 naar footprints geeft een beeld van de omvang van de opgave (zie p. 27). De opwekking van 260 tJ aan duurzame energie in de Schoolbuurt betekent:

óf 144 ha. zonnepark

óf 11 windmolens (type Vestas V90; mast 90 m./Ø 90 m.)

óf 5 stuks biovergisters met een capaciteit van 15.000 m³.

Al met al een forse opgave, zelfs voor een gemeente met relatief weinig inwoners (ca. 35.000) en een groot oppervlak (215 km²). In het grotendeels agrarische gebied van de Schoolbuurt toont zich al een grote ruimtelijke impact, in meer stedelijke gebieden zal de ruimtelijke inpassing nog lastiger worden.

Om de opgave te realiseren zal ingezet dienen te worden op een combinatie van zon-, windenergie, biogas en geothermie waarbij gekeken moet worden naar:

- de beschikbare ruimte
- de stabiliteit van het systeem (ongelijkzijdigheid)
- capaciteit van de installatiebedrijven
- spreiding van investeringen
- landschappelijke inpassing
- maatschappelijk draagvlak.

Gemeentelijk beleid - Ruimtelijke inpassing

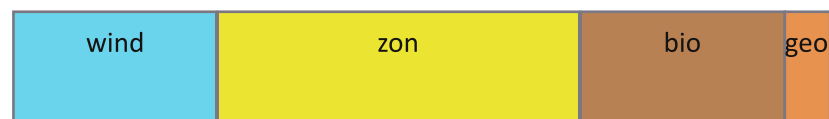
Zonneparken worden in principe niet gerealiseerd op gronden die in eigendom zijn van de agrarische- of toeristische sector. De gemeente kiest voor ruimtelijke kwaliteit op locaties waar een zonnepark wordt gerealiseerd, waarbij rekening wordt gehouden met de toekomstige uitstraling van het gebied. Er zijn of worden géén zoekgebieden aangewezen voor het realiseren van zonneparken, noch voor windmolens.

Een aanvraag voor een zonne- of windmolenpark zal voorzien dienen te worden van een landschapsplan. Dit landschapsplan dient een visie te geven hoe het park een nieuw energielandschap vormt en hoe de opstelling aansluit op de bestaande landschapselementen en ruimtelijke waarden in het gebied. Gezien het ruimtebeslag dient daarbij specifiek aandacht te worden besteed aan het behoud van aanwezige landschappelijke elementen (houtwallen, glooiingen, water).

De opstelling van biovergisters is bij voorkeur gecentraliseerd. Op eigen erf mag in principe een installatie komen voor eigen mestverwerking met een maximum tot 15.000 m³ mest per jaar.

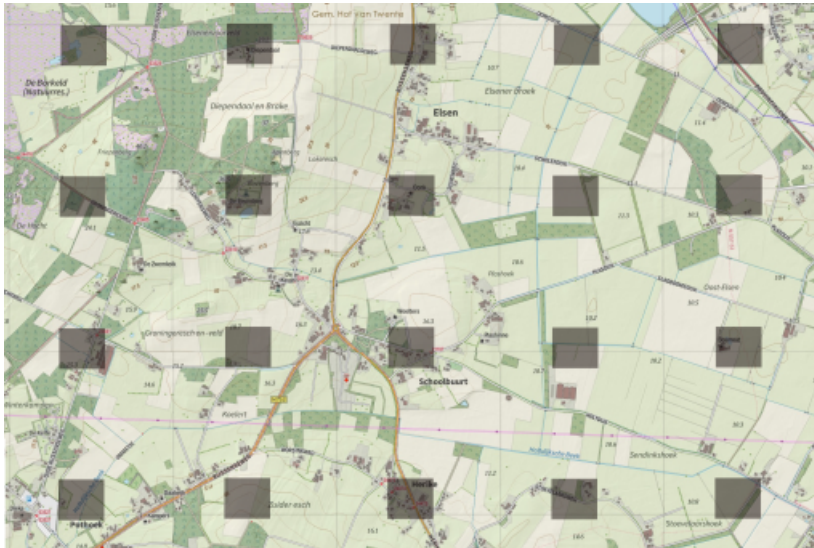
Energieprogramma

Een mix tussen Zon-, Wind- en Bio-energie zou er volgens de verhoudingen van de Energiebalans kunnen uitzien als in onderstaand schema.

energieprogramma - mix tussen Wind-, Zon- en Bio-energie

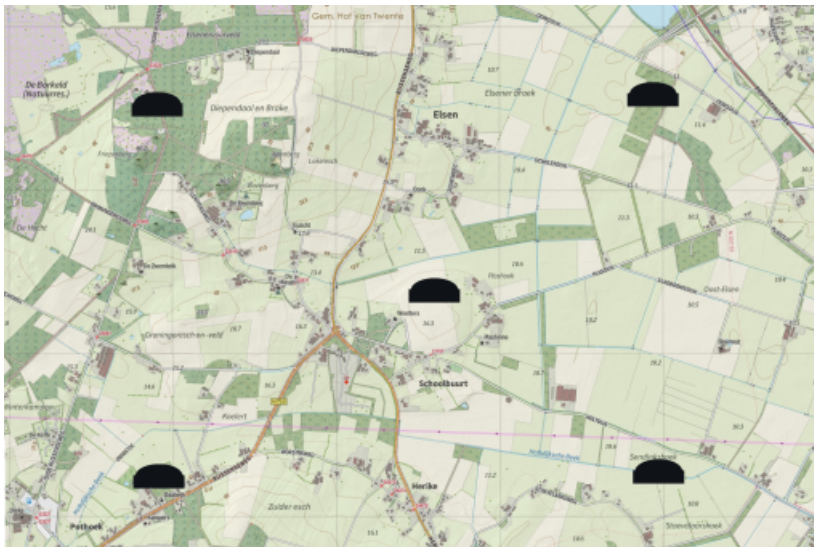
Footprints Schoolbuurt

footprint met uitsluitend zonne-energie - 20 parken van ca. 7 ha.

footprint met uitsluitend wind-energie - 11 stuks (Vestas V90)

footprint met uitsluitend bio-energie - 5 biovergisters van 15.000 m³

mix van Zon-, Wind- en Bio-energie

2.5 Participatie en Draagvlak

"Participatie wil zeggen dat Hof van Twente optimaal gebruik wil maken van de kracht, kennis en energie in de samenleving. Door inwoners een stem en rol te geven, door uit te nodigen om mee te doen en mee te denken. En door goede initiatieven vanuit de samenleving te ondersteunen en te faciliteren."

citaat uit Visie 2018-2022 "Samen Doen!",
gemeente Hof van Twente

Participatie is een veelgebruikt begrip met vele definities. Het wordt ook wel gedefinieerd als "meer dan inspraak" en in deze tijd gekoppeld aan de invoering van de Omgevingswet.

"Participatie is een belangrijke pijler onder de Omgevingswet. Vroegtijdig samenwerken vergroot de kwaliteit van oplossingen en zorgt ervoor dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit direct op tafel komen."

citaat uit de 'Inspiratiegids Participatie Omgevingswet'

Van groot belang is hoe de eindgebruikers bij het proces betrokken worden. In het huidige multi-media tijdperk is participatie een vereiste om tot resultaten te komen. De discussie binnen de gemeente Hof van Twente over de windmolens is daar een goed voorbeeld van. Men is het wel eens over de doelstelling en de ambitie maar niet hoe deze stapsgewijs kan worden bereikt.

De gemeentelijke beleidsnota geeft duidelijk aan dat, naast een kwalitatief kader waar initiatieven aan moeten voldoen (landschapsplan), de realisatie van de energietransitie open moet staan voor participatie. Naast de voorwaarden aan de communicatie moet er ook de mogelijkheid zijn om mee te investeren, moet de energie lokaal kunnen worden afgenomen en moet een deel van de opbrengsten terugvloeien naar de lokale gemeenschap.

Een stapeling van eisen waar (markt)partijen best aan willen voldoen maar deze participatie leidt nog niet automatisch tot draagvlak. Draagvlak wordt gedefinieerd als 'steun voor de te kiezen oplossingsrichting'. Die steun is er wel voor het einddoel maar voor concrete projecten ligt dat veel moeilijker.

In de praktijk blijkt draagvlak een ingewikkelde kwestie aangezien er vele verschillende belangen spelen.

In de gemeente komen we meerdere drijfveren tegen:

- bij initiatieven voor windmolens van individuen en/of marktpartijen (veelal financieel gedreven)
- bij individuen en coöperaties (idealistisch gedreven)
- bij projecten waar transitie-ambities samengaan met andere belangen.

Een voorbeeld van het laatste punt is de bestemmingsplan-procedure voor het realiseren van een zonnepark op het voormalige AZC-terrein in het centrum van de Schoolbuurt. Het draagvlak voor dit zonnepark kan hier niet los gezien worden van de wens om het AZC definitief weg te bestemmen.

Participatie en Draagvlak

Om de kloof te dichten tussen het grote maatschappelijk draagvlak voor de energieneutrale doelstelling en de weerstand bij de eerste stappen naar realisatie is het van belang om een integraal beeld te schetsen van de toekomst en de weg er naartoe. Het gebruik van scenarioplanning, als te lezen in het volgende hoofdstuk, kan een middel zijn om deze kloof te dichten.

"Het verkrijgen van draagvlak bij inwoners en het bieden van mogelijkheden tot participatie, zowel in de besluitvorming als in mede-eigendom en meedelen in de opbrengsten is essentieel. Iedere initiatiefnemer dient daarom aan een aantal voorwaarden te voldoen, zoals het in een zeer vroeg stadium betrekken van omwonenden bij het hele afwegingsproces en het maken van een 3D-visualisatie.

Het realiseren van windturbines en zonneparken vereist dus een zorgvuldige procedure, waarbij recht wordt gedaan aan de omgeving waarin ze geplaatst worden, zowel op het terrein van natuur en landschap, draagvlak en participatie als gebiedsontwikkeling.

Elke initiatiefnemer voor de realisatie van één of meerdere windturbines of een zonnepark dient omwonenden te betrekken bij het landschappelijk ontwerp en de inpassing in het landschap. De gemeente streeft maximale inbreng van de omwonenden in een vroegtijdig stadium van de planontwikkeling na."

citaat uit de beleidsnota grootschalige duurzame energiebronnen, gem. HvT, sept 2015

"Essentiële voorwaarde voor de realisering van grootschalige productielocaties is het draagvlak onder de inwoners van Hof van Twente.

Een tweede voorwaarde is dat inwoners en bedrijven uit Hof van Twente moeten kunnen participeren in de investering.

Een derde voorwaarde is dat de opgewekte energie kan worden ingekocht voor de inwoners en bedrijven in Hof van Twente.

Een vierde voorwaarde is dat bij plaatsing van bijvoorbeeld een windturbine er een deel van de opbrengst beschikbaar komt voor de betreffende gemeenschap in een buurtschap of dorp, zodat de betrokken inwoners dit zelf kunnen besteden aan het verbeteren van hun leefomgeving."

citaat Routekaart p. 26

buurtcoöperatie Herike-Elzen, prijs voor integrale inzet AZC-terrein

ONTWERPEND ONDERZOEK

3

**Ontwerpend Onderzoek
Scenarioplanning
Vier Scenario's**

3.1 Ontwerpend Onderzoek

De eerste stappen naar een energieneutrale gemeente Hof van Twente worden gezet maar de opgave is erg groot en er is nog veel onduidelijkheid over het pad naar 2035. De footprints in hoofdstuk 2.4 laten de omvang van de opgave zien maar niet de verschijningsvorm; wel de omvang maar niet de kwaliteit.

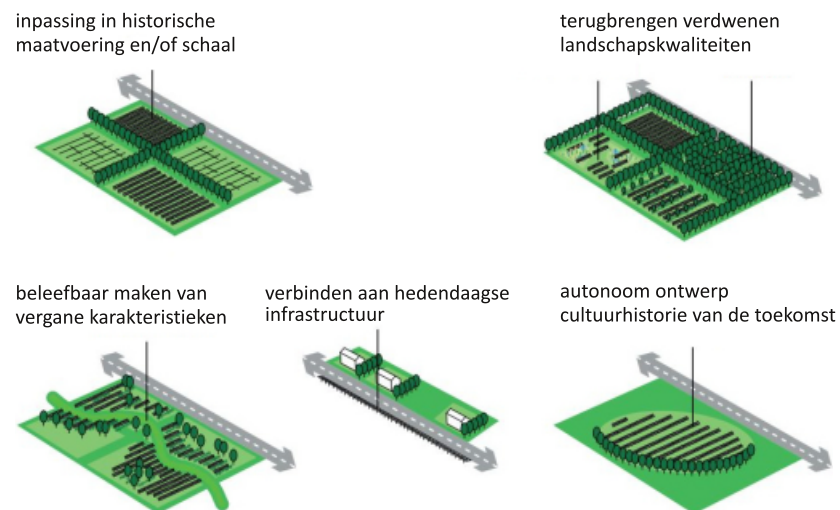
De discussie over de ruimtelijke aspecten van de energietransitie is vooral kwantitatief en programmatisch van aard. Adviezen, voorbeelden en randvoorwaarden die worden gesteld aan inpassing in het landschap zoals verwoord in diverse beleidsnota's zijn vaak nogal defensief en sturen aan op camouflage en het vermijden van beeldschade. Dat laatste geldt des te meer voor erfgoedlandschap, daar geldt immers nog sterker dat behoud van het bestaande of reconstructie van wat verdwenen is als uitgangspunt wordt genomen.

De provincie Overijssel formuleert in haar Omgevingsvisie de kijk op grootschalige ingrepen in het landschap als volgt:

"Bij grootschalige ontwikkelingen (nieuw of uitbreiding van bestaand) wordt naast een investering in de ontwikkeling zelf tegelijkertijd geïnvesteerd in de omgevingskwaliteit. Op deze manier voorkomen of compenseren we aantasting van de omgevingskwaliteit en een verlies aan ecologisch en landschappelijk kapitaal als gevolg van de nieuwe ontwikkeling. Dat er voldoende wordt gecompenseerd moet blijken uit een ruimtelijke onderbouwing. Hiervoor kan de gemeente een kader opstellen waarin het beoogde evenwicht tussen ontwikkeling van bebouwing en de investering in ruimtelijke kwaliteit is vastgelegd."

Samenhangende visie op het landschap?

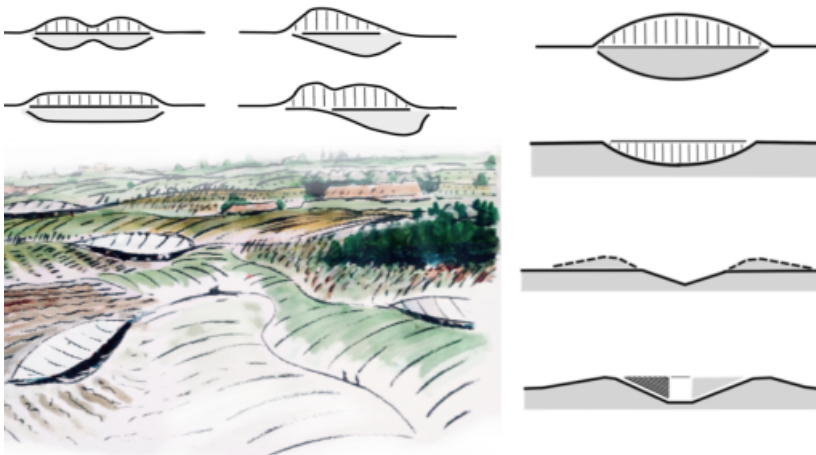
Een minder defensieve ontwerpbenadering is te vinden in het onderzoek 'Erfgoed en Energielandschap, Onderzoek en inspiratie voor het landschap van de A37' (Terra Incognita, feb. 2018). Hierin worden vijf ontwerpstrategieën geformuleerd hoe het erfgoed in planvorming kan worden meegenomen. Zonneakkers krijgen bijvoorbeeld een vorm die verwijst naar historische landschapsinrichtingen of worden gebruikt om die te herstellen. Ook het verbinden van energie-installaties aan nieuwe infrastructuur en zelfs de introductie van compleet nieuwe vormen in het landschap wordt gewaardeerd als 'erfgoed van de toekomst'. Deze strategie kan ook worden toegepast of aangevuld met andere installaties zoals windmolens of biogasinstallaties.

Ontwerpend Onderzoek

*bestaande situatie + streefbeeld Kampenlandschap
Bureau Eelerwoude, 2017*

verbinden en beleefbaar maken zonnepark - de Transformator, 2018

De brochure 'Handreiking Energie, erfgoed en ruimte' van de RCE formuleert voor het versterken van ruimtelijke kwaliteit de volgende uitgangspunten:

"bestaande kwaliteiten te koesteren en verbinden met nieuwe ontwikkelingen; samenhang aan te brengen of te herstellen; contrasten op te voeren en afwisseling te vergroten; ruimtelijke uitstraling te versterken en tenslotte het vergroten van beleefbaarheid en toegankelijkheid."

Deze ontwerpstrategieën en uitgangspunten bieden suggesties voor het opnemen van erfgoed in het ontwerp voor het energielandschap maar zijn op zich te incidenteel en te weinig richtinggevend voor een integrale visie op dat energielandschap van de toekomst.

'biochar'-installatie als autonoom ontwerp - de Transformator, 2018

3.2 Scenarioplanning

Om grip te krijgen op de toekomstige ruimtelijke omgeving wordt scenarioplanning toegepast. Het gaat hierbij niet om een goede toekomstvoorspelling maar om de verkenning van wat er in de toekomst mogelijk gaat plaatsvinden. Scenarioplanning is een methode om verschillende toekomstbeelden te creëren. De methode is geen manier om de toekomst te voorspellen, maar om met onzekerheid om te kunnen gaan.

Meerdere scenario's worden uitgewerkt. Elk scenario geeft een beschrijving van de mogelijke ontwikkelingen en de daarbij gepaard gaande gevolgen. Scenario's geven nieuw inzicht op het heden en helpen bij strategievorming voor de toekomst.

Om een antwoord te krijgen op de vraag hoe de energietransitie doorwerkt in de (lokale) economie, de samenleving en de ruimtelijke omgeving (in Hof van Twente in het bijzonder het landschap), is het noodzakelijk energieproductie in combinatie te zien met landbouw, recreatie, wonen, erfgoed etc. Kortom een integrale aanpak. Het werken met scenario's biedt de mogelijkheid de verschillende aspecten in hun samenhang te verkennen.

De mogelijkheden die de energietransitie biedt aan de regio worden aan de hand van een viertal scenario's in beeld gebracht. Bij scenarioplanning is het van belang om enerzijds de drijvende krachten te onderzoeken en anderzijds de huidige trends. De drijvende krachten bepalen de positie ten opzichte van elkaar (zie matrix) en de trends kleuren de verschillende scenario's.

De drijvende kracht (sturing)

De as Overheid-Markt heeft als extremen een sturende overheid aan de ene kant en aan de andere kant een invulling door marktpartijen.

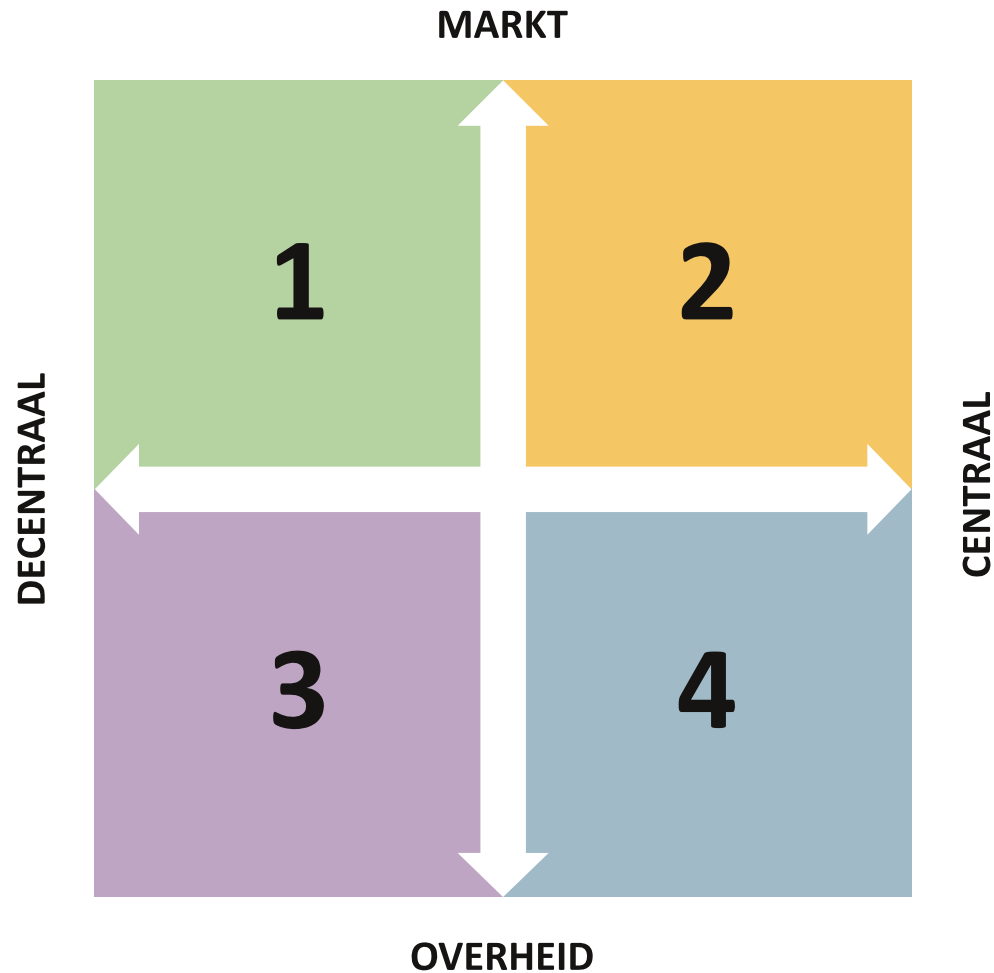
De as Centraal-Decentraal kent aan de ene kant een organisatievorm gebaseerd op een gezamenlijke, meer grootschalige aanpak en aan de andere kant individuele, kleinschalige initiatieven.

Trends (inkleuring)

De scenario's bevatten extrapolaties van bestaande trends; de burger die panelen op zijn dak aanbrengt, coöperaties die gezamenlijk op grotere schaal opereren, diversificatie op het platteland (recreatie, zorg, wonen, ecologisch boeren, etc.), projectontwikkelaars en beleggers die grote energieparken aanleggen.

Door het invullen van de drijfveren van de sturende kracht kleuren de scenario's. De vrije markt staat voor efficiëntie en een hoog rendement. De inzet van grote windmolens ligt dan voor de hand. Coöperaties zijn veelal idealistischer ingesteld en koppelen de transitie aan thema's als circulariteit, voedselproductie/-kwaliteit, biodiversiteit en klimaatverandering. Een sterk sturende overheid kan meerdere thema's integreren en regie voeren voor een consequent ruimtelijk beleid. De roep om een sturende overheid op het klimaatdossier wordt steeds vaker gehoord.

Scenario planning

Bedrijven hebben veelal een duidelijke doelstelling, bij individuen kan dat flink variëren. Soms gaan die mee in de emotionele weerstand tegen windmolens, anderen zien er het probleem niet van in en kiezen juist voor de eenvoudige en efficiënte oplossing. Samen met anderen een windmolen exploiteren of juist een serie kleinere op eigen erf, voor eigen rekening en eigen portemonnee. Hoe er met erfgoed wordt omgegaan verschilt ook. De ene partij wil het landschap behouden en/of versterken, de ander wil de energieproductie netjes inpassen of het landschap zelfs transformeren.

Er is voor elke kwadrant uit de matrix één scenario uitgewerkt, met de volgende titels:

- Scenario 1 - decentrale individuele aanpak, vrije markt:
'De Erven Centraal'
- Scenario 2 - centrale aanpak, vrije markt:
'De Energie Kolonie'
- Scenario 3 - decentrale aanpak, overheid bemiddelend:
'Common Grounds'
- Scenario 4 - centrale aanpak, overheid stuurt:
'Centraal Geleide EnergieTransitie'

Programmatisch is de ambitie '2035 - energieneutraal' voor alle scenario's een gegeven. Het vigerende gemeentelijk beleid (zonneparken alleen op niet-agrarisch gebied, centralisatie biovergisters en de terughoudendheid t.a.v. de windmolens) is niet leidend, hier is de vrijheid genomen om dat los te laten.

3.3 Vier Scenario's

Collage's

De Erven Centraal

- **Sturing:** Individuele bewoners en ondernemers
- **Organisatie:** Decentraal, ieder voor zich
- **Trend:** Transformatie van de erven, Bijdrage aan biodiversiteit
- **Energie:** Inkomstenbron, kleinschalig, combinatie zonPV, (kleine) windmolens
- **Erfgoed:** Combinatie van instandhouden, aanpassing en transformatie
- **Ruimtelijk:** Kleinschalige structuur

De Energiekolonie

- **Sturing:** Marktpartijen, projectontwikkelaars
- **Organisatie:** Decentraal, concurrentie
- **Trend:** Huidige trend doorzetten, Bijdrage aan biodiversiteit
- **Energie:** Efficiënt, financieel gestuurd
Geen integrale aanpak
- **Erfgoed:** Spanningsveld ten aanzien van het erfgoedlandschap
- **Ruimtelijk:** Grootschalig, achteraf bijsturen

Common Grounds

- **Sturing:** Energiecoöperaties, betrokken burgers
- **Organisatie:** Centraal, collectief
- **Trend:** Participatie, idealisme, integraliteit betrokken burgers
- **Energie:** Eigen energievoorziening, koppeling aan klimaatdoelen
- **Erfgoed:** Respect i.c.m. experiment, instandhouding en aanpassing
- **Ruimtelijk:** Integrale aanpak, ruilverkaveling

Centraal Geleide EnergieTransitie

- **Sturing:** Overheid
- **Organisatie:** Centrale regie
- **Trend:** De roep om regie om vervolgens tempo te kunnen maken
- **Energie:** Energieneutraliteit is de basis, mogelijk energieproductie
- **Erfgoed:** Integratie cultuurhistorie, naar een nieuw energielandschap
- **Ruimtelijk:** Zonering, efficiënte productie

← Goor 5
Hengelo 20

Rijssen 6
Almelo 18 →

← Markelo 4
Holten 9

← Lochem 17
Friezenberg 2

SCENARIO'S IN DE SCHOOLBUURT

4

**De Erven Centraal
De Energiekolonie
Common Grounds
Centraal Geleide EnergieTransitie**

4.1 De Erven Centraal

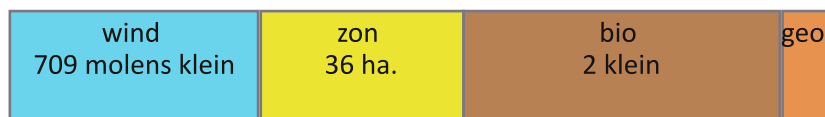
Momenteel heeft nog maar 1/3 deel van de erven een agrarische bestemming en daarvan staat ook nog eens 1/3 deel economisch onder druk.

Bij De Erven Centraal is de levensvatbaarheid van bestaande kleinschalige erven uitgangspunt. Op deze erven heerst een grote vrijheid van ondernemen. Functieverandering naar wonen, zorg, energieproductie, toerisme e.d. zet door. Dit bestendigt de structuur van het kleinschalige gemengd bedrijf. Tegelijkertijd treedt er bij bedrijven die zich op landbouw blijven richten schaalvergroting en verdere rationalisering op.

Vrij ondernemerschap krijgt de ruimte en zorgt voor een vitaal platteland. Er is weinig ruimtelijke aansturing.

Sommige erven worden geheel omgevormd tot zonneakker, andere komen tot een complexe mix van diverse technieken voor energieproductie, op de meeste erven is ten minste een installatie voor eigen gebruik te vinden.

Diversificatie van de agrarische bedrijfsvoering, woonzorgboerderijen, groepsaccommodaties en andere nieuwe functies leiden tot een veelzijdiger grondgebruik en meer biodiversiteit.

energieprogramma

Economie

Energieproductie creëert een nieuwe economische basis voor kleinere bedrijven en onproductieve erven waardoor ook kleinere boerenbedrijven weer levensvatbaar zijn. Dit leidt tot een gedifferentieerd en gevarieerd agrarisch landschap.

Veel bedrijven stappen over naar toerisme en recreatie, het aanbieden van cursus- en vergaderruimte, organiseren van buitenactiviteiten enzovoort.

Wonen

Het verminderen van de agrarische bestemming van de erven leidt tot een afwisselend woon/werk/productielandschap.

Langs bestaande wegen en op aantrekkelijke kavels is woonverdichting mogelijk.

Ruimtelijk

De transformatie van het landschap vindt plaats binnen de begrenzingen van de huidige erven en kavels. Het levert een afwisselend, vitaal en tegelijk ook rommelig en complex beeld op, waar diverse bedrijfs- en gebouwvormen, erfinrichtingen en energie-installaties naast elkaar te vinden zijn.

Erfgoed

Kansen: het gemengd bedrijf is een belangrijke bouwsteen voor de sociaaleconomische structuur van de regio en kan in De Erven Centraal nieuw bestaansrecht vinden. Met groen omzoomde zonneakkers leidt naar een nieuw groen en biodivers landschap.

Bedreigingen: verrommeling van het landschap is niet denkbeeldig, het gebrek aan ruimtelijke regie maakt de grote cultuurhistorische landschappen minder goed herkenbaar.

*pragmatische omgang met
erfgoedlandschappen*

biovergister

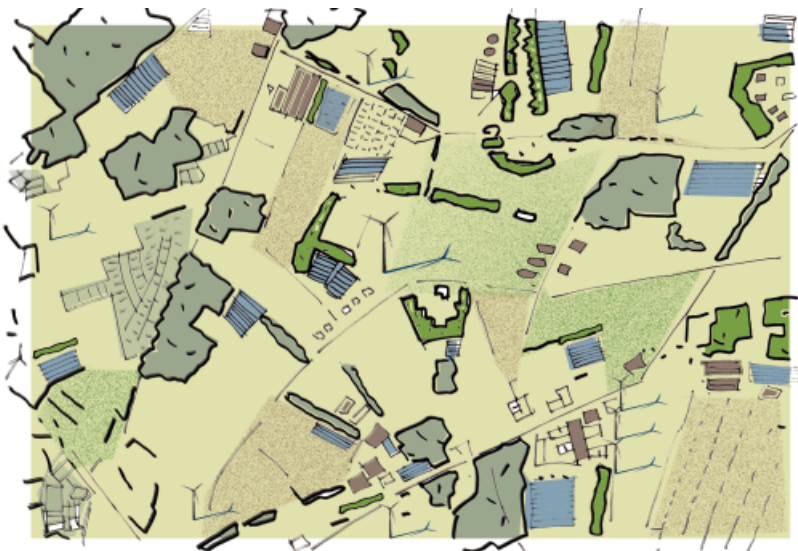
*grote aantallen kleine
windmolens*

*verspreide en kleinere
zonneakkers op erven, daken
en in tuinen met allerlei
soorten omrandingen*

kleinschalig en intensief gebruik van gronden; voortbouwend op de structuur van het gemengd bedrijf

De Erven Centraal

kleinschalige structuur

kleine windmolens, links Mega Windforce en rechts E.A.Z. Wind

Referentiebeelden

de Betonplaats, voorbeeld van duurzame technieken op eigen erf

AGEM, Achterhoekse Groene Energiemaatschappij

impressie

4.2 De Energiekolonie

De Energiekolonie is een extrapolatie van de huidige gang van zaken waarbij projectontwikkelaars investeren in locaties voor energieproductie. De markt (met een sterk regulerende overheid middels de SDE+ subsidies) vult hier de energieambitie in, een scenario met kenmerken als efficiëntie en opportunisme. Weinig aandacht, tijd en ruimte voor een zorgvuldige ruimtelijke inpassing in het (erfgoed)landschap. Een voorkeur voor grootschalige, eenvoudig te exploiteren locaties buiten de woongebieden.

De jacht op (landbouw)grond leidt tot waardevermeerdering en bijgevolg ook tot verdere rationalisering en schaalvergroting van de landbouw. Het landschap wordt gedomineerd door grote landbouw- en energiefarms. Dit leidt tot nieuwe inkomsten maar ook tot verschrping van de economische veelzijdigheid.

Teneinde de energietransitie echt op gang te krijgen wordt de deur open gezet voor beleggers, investeerders en grondeigenaren om volop aan de gang te gaan met het ontwikkelen van een duurzame energie-infrastructuur.

Er is weinig integrale regie en afstemming tussen verschillende belangen. Aandacht voor erfgoedlandschap, biodiversiteit of toeristische kwaliteit is er vanuit de energiesector nauwelijks en vindt zijn weg ook niet naar ruimtelijk beleid.

wind 5 molens groot	zon 72 ha.	bio 1 klein
------------------------	---------------	----------------

energieprogramma

Economie

Landbouw: schaalvergroting, intensivering (koeien- varkensstallen, graslanden), kleine bedrijven verdwijnen.

Sociaal

Voor de woonsector geldt een liberaal beleid. Wonen waar je wil met een voorkeur voor mooie locaties nabij ontsluitingswegen.

Ruimtelijk

Bij investeerders heerst een duidelijke voorkeur voor grote, eenvoudige locaties buiten de woongebieden. Energielocaties kunnen bijna overal komen waar grond kan worden verworven.

Erfgoed

Kansen: het initiatief ligt bij de markt en dat maakt de kansen voor erfgoedontwikkeling erg klein. Naar verwachting zullen ontwikkelaars een voorkeur hebben voor grote aaneengesloten locaties buiten het bewoonde gebied. Dit heeft als gevolg dat de oudste en meest waardevolle delen van de Schoolbuurt gevrijwaard kunnen blijven en dat contrasten met verder weg gelegen delen versterkt kunnen worden. In combinatie met beplantingsplannen kan dat een landschap opleveren met nieuwe kwaliteiten.

Bedreigingen: de bedreigingen zijn groot: zonneakkers kunnen net zo goed tot stand komen op de historische essen centraal in De Schoolbuurt wat de essen nog meer verdeelt en onherkenbaar maakt als bijzonder gebied. De ontwikkeling die sinds de introductie van kunstmest en de naoorlogse ruilverkavelingen gaande is, namelijk dat het erfgoedlandschap steeds minder goed te herkennen is zal zich waarschijnlijk in de Energiekolonie ongestoord verder voortzetten.

*pragmatische omgang met
erfgoedlandschappen*

*grootschalig hoogproductief
agrarisches landschap intensief*

biovergister

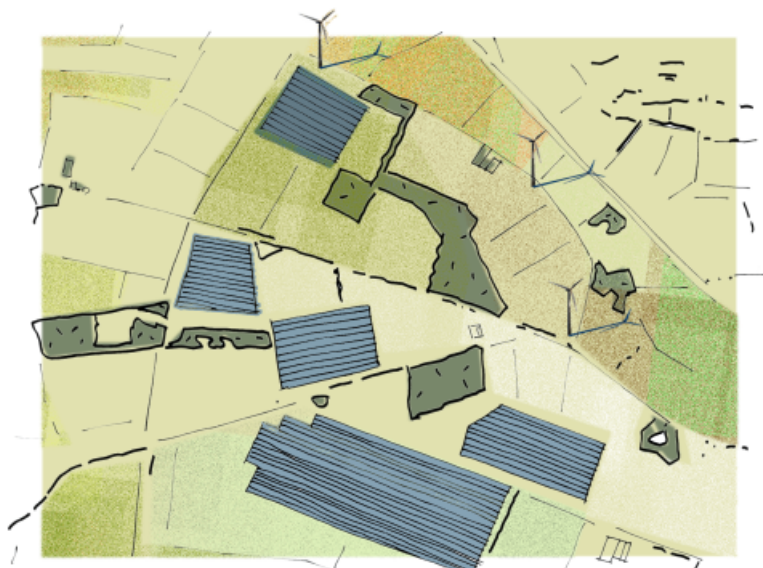
*kleine aantallen grote
windmolens*

*grote zonneakkers op
samengevoegde erven en
voormalige graslanden, bij
voorkeur op grote
aaneengesloten kavels*

er ontstaat een willekeurig patroon van relatief grote zonneparken

De Energiekolonie

grootschalige zonneakkers

indeling zonnepark op voormalig AZC-terrein- bron Eelerwoude

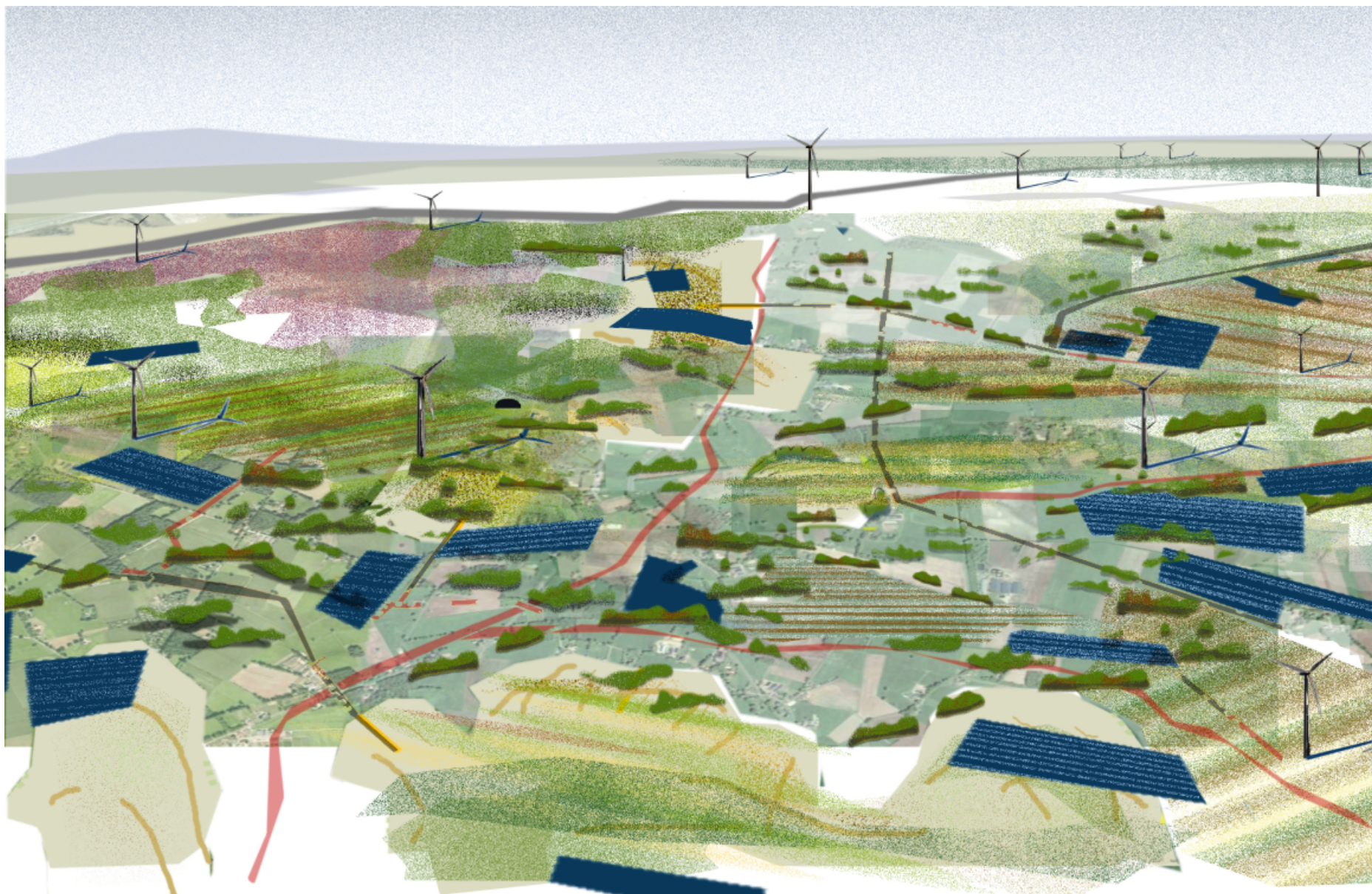
Referentiebeelden

zonnepark op voormalige vuilstort't Rikkerink - illustratie ROM 3D

impressie zonnepark op voormalig AZC-terrein - bron ROM 3D

impressie

4.3 Common Grounds

Coöperaties, ook te zien als een moderne vorm van het Twentse noaberschap, zetten de energietransitie in een breder duurzaam kader; een integrale aanpak op het gebied van klimaatdoelen, duurzame landbouw, biodiversiteit en omgevingskwaliteit (het behoud en herstel van een aantrekkelijk kleinschalig landschap en een vitale gemeenschap).

Naast energieproductie wordt ingezet op vermindering van CO₂ door verhoging van de grondwaterstand, boomaanplant, groenverdichting (o.a. houtwallen), extensivering van de landbouw en biodiversiteit.

Een integrale aanpak, met daarbij een brede blik op de sociale gevolgen en het landschap, gaat gepaard met een intensieve overlegcultuur en een specifiek ruimtelijk instrumentarium. Bij de Common Grounds wordt ingezet op het herstel van het kampenlandschap.

Dit scenario benadrukt het werken vanuit gemeenschappelijke belangen. Coöperaties en andere samenwerkingsverbanden maken gezamenlijk plannen voor het gebied. Dit maakt een integrale aanpak mogelijk op het gebied van landbouw, energieproductie en beheer en gerelateerde onderwerpen als wonen en recreatie.

Economie

Intensieve landbouw, maar ook de onproductieve erven maken plaats voor een duurzame en biodiverse land- en tuinbouw. Geen uitputting van de grond, minder kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Energieproductie in de vorm van verspreide zonneakkers opgenomen in het patchwork van het herstelde kampenlandschap, aangevuld met kleine windmolens en biovergisters. Deze worden geëxploiteerd in coöperatief verband.

De Schoolbuurt blijft een gastvrij buurtschap met veel mogelijkheden voor recreatie en toerisme. Een integraal onderdeel is het herstel en opwaardering van het landschap.

Sociaal

De Schoolbuurt blijft een aantrekkelijke plek voor de huidige bewoners waar ook verdichting mogelijk is en nieuwe bewoners aangetrokken worden.

Ruimtelijk

Coöperatieve invulling van de gronden in de Schoolbuurt. Slechtlopende erven krijgen nieuwe functies en via ruilverkaveling wordt een optimaal ruimtelijk model gezocht om energieproductie, landbouw, natuur- en klimaatbeleid op de locatie af te stemmen. Voor de ruimtelijke inrichting is inspiratie gevonden in de ontwikkelingsgeschiedenis van het landschap.

wind 4 molens groot 140 molens klein	zon 36 ha.	bio 1 klein	geo
--	---------------	----------------	-----

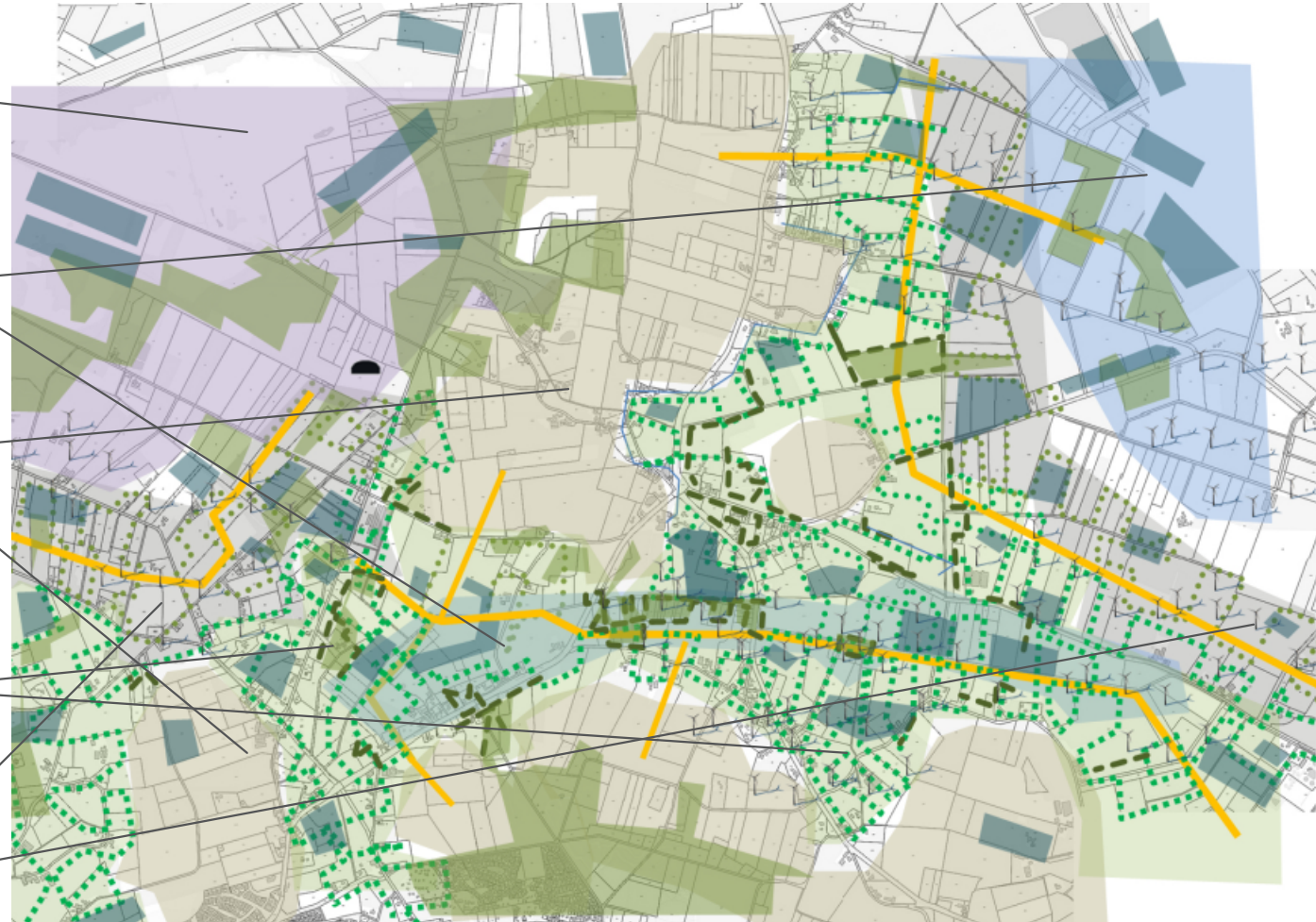
*hoge zandgronden:
extensivering landbouw en
bio-energie*

*broekland/beekdal:
verhoging grondwaterspiegel,
zonneakkers*

*essen:
hoogwaardige akkerbouw,
tuinbouw, windenergie*

*kampenlandschap:
houtproductie (lanen, singels,
houtwallen), wonen en
bedrijvigheid, zonneakkers
tussen singels*

uitbouw kampenstructuur

herstel van het kampenlandschap i.c.m. versterking contrast tussen open en gesloten gebieden

Common Grounds

Erfgoed

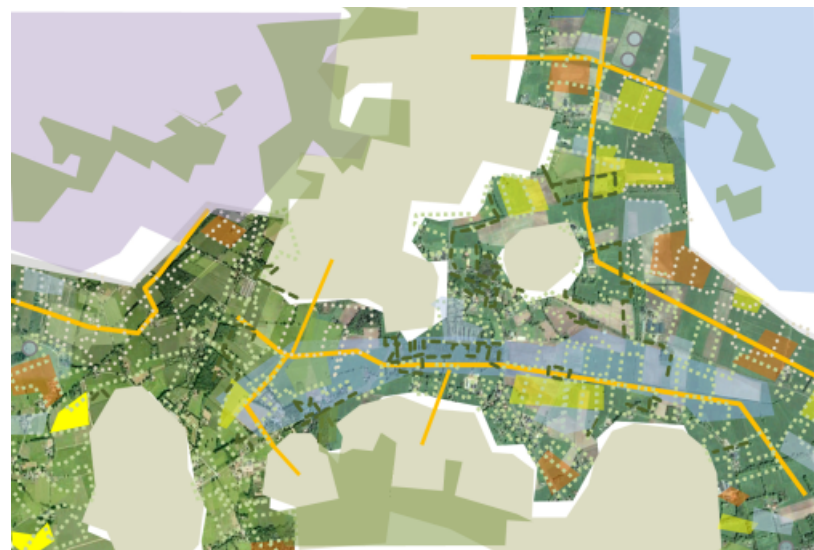
Kansen: . De uitgroei van het kampenlandschap heeft in de 20^e eeuw door de komst van het kunstmest en de schaalvergroting van na de 2^e wereldoorlog niet doorgezet. In dit scenario wordt de draad weer opgepakt: de groenverdichting volgt het patroon van het essen- en kampenlandschap. Tussen de nieuwe groene ontwikkelingslijnen is ruimte voor zonneakkers en andere functies. Het contrast tussen essen, kampen en broeklanden wordt versterkt. Op de open essen is ruimte voor kleinere windmolens. In de broeklanden is ruimte voor zonneakkers. Tegelijkertijd wordt de grondwaterspiegel verhoogd.

Bedreigingen: in dit scenario vindt een sterke concentratie van activiteiten plaats in het voormalige kampenlandschap. Dat zorgt voor contrast, maar ook voor hoge druk op dat specifieke deel van de Schoolbuurt.

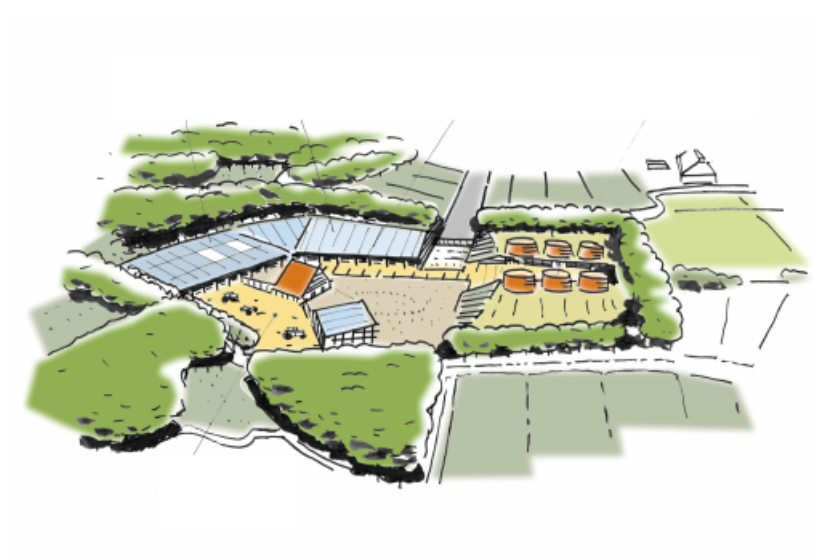

houtwallen

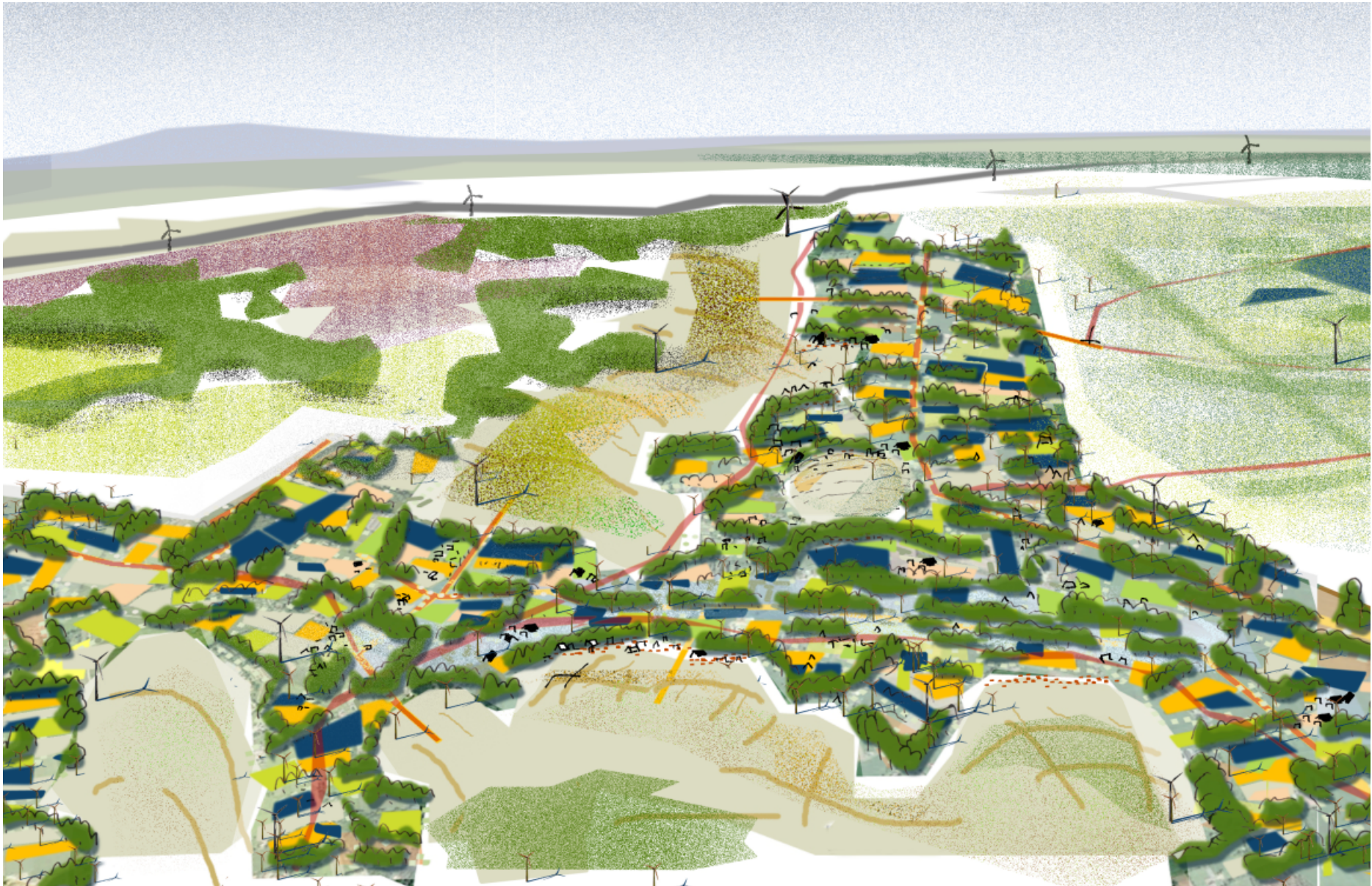
Referentiebeelden

hersteld kampenlandschap - patchwork van wonen en bedrijvigheid

collectieve biovergister met stallen onder zonnedak

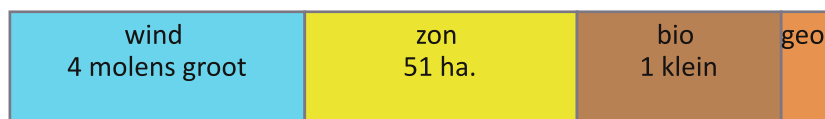
impressie

4.4 Centraal Geleide EnergieTransitie

Dit is een typisch Top Down scenario waarbij de (centrale) overheid een integraal en alomvattend energieplan opstelt en door lagere overheden laat uitvoeren. De inbreng van burgers en lagere overheden is beperkt. Het onteigenen van grond is een geaccepteerd instrument. Het biedt een interessant referentiescenario: wat zou zo'n integraal, technocratisch plan kunnen opleveren, voor het landschap en voor de leefgemeenschappen?

Een pluriform beeld is niet waarschijnlijk, eerder grootschaligheid en een sterke focus op efficiëntie. Integraal beleid, waar ook andere (klimaat)vraagstukken aan de orde komen, is goed mogelijk. Grootschalige ontwerpingsrepen bieden kansen om kwaliteiten van erfgoedlandschappen zichtbaar te maken.

Er is beperkt ruimte voor inspraak en participatie van de bevolking, technici en ontwerpers hebben een sterke positie en ontwikkelen interessante ruimtelijke interventies waarin het energieprogramma met andere aspecten van de klimaatproblematiek worden samengebracht.

energieprogramma

Economie

Efficiënte aanpak van de landbouw leidt tot verdere rationalisering en schaalvergroting van de agrarische sector en opheffing van onproductieve erven. De klimaatproblematiek wordt voortvarend aangepakt: beperking van CO₂ door manipulatie grondwaterstand, bosbouw en 'biochar'-productie. Er worden grootschalige waterbassins aangelegd die kunnen worden ingezet bij droogte en wateroverlast. Biodiversiteit staat hoog op de agenda, voor bedreigde soorten worden parkzones ingericht.

Er is een sterke voorkeur voor centraal geplande grootschalige energieparken waar diverse vormen van energieproductie en opslag worden gecombineerd.

De recreatieve waarde van het erfgoedlandschap wordt erkend en geniet bescherming. Campings en (jeugd)herbergen in het landelijk gebied bieden volop ruimte aan de stedeling om tot rust te komen. Het landschap wordt verrijkt met vele fiets- en wandelroutes.

Sociaal

Ter wille van de efficiëntie van het nieuwe energiedistributienet maar ook om de mobiliteitsgroei verder te beperken mag woningbouw alleen plaatsvinden nabij bestaande bebouwing op relatief kleine kavels. De overheid voert hierbij een actief beleid.

Ruimtelijk

Inspiratie voor het energielandschap van de Centraal Geleide EnergieTransitie is te vinden bij de vele monumentale landgoederen die oost Nederland en zeker ook de Hof rijk is.

Centraal Geleide EnergieTransitie

*bescherming van
landschappelijk erfgoed
en biodiversiteit*

*grootschalig agrarisch- /
recreatief landschap*

beheer waterstanden

*geen windmolens,
concentratie langs de snelweg
buiten de Schoolbuurt*

*grote gecentraliseerde
zonneakkers in parkachtig
landgoed*

biovergister

nieuwe landgoederen met een grootschalige monumentale kwaliteit

Centraal Geleide EnergieTransitie

Kenmerkend voor veel kasteeltuinen van deze landgoederen is de gecontroleerde opzet en het contrast met de omgeving. Symmetrie, lange zichtlijnen, evenwichtige verhoudingen, contrasten in kleur- en materiaalgebruik zijn middelen die binnen een duidelijke omranding zijn toegepast.

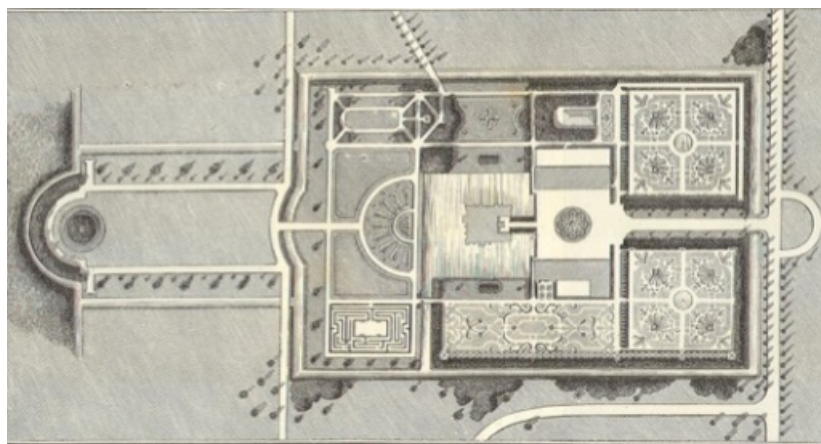
Erfgoed

Kansen:

Binnen het gebied van Hof van Twente ontstaat een kralensnoer van nieuwe (Energie)Landgoederen. Ontwerpers met een duidelijk eigen handschrift worden hiervoor uitgenodigd.

Monumentale beukenlanen verbinden de diverse zonnetuinen.

Deze ontwerpuitgangspunten kunnen ook worden toegepast op de zonneakkers. Waterpartijen, groene randen, groenstroken met bloemen en lage begroeiing zorgen voor afwisseling en biodiversiteit. In de nieuwe landgoederen kan ook ruimte gevonden worden voor waterberging, biogasinstallaties en bosaanleg.

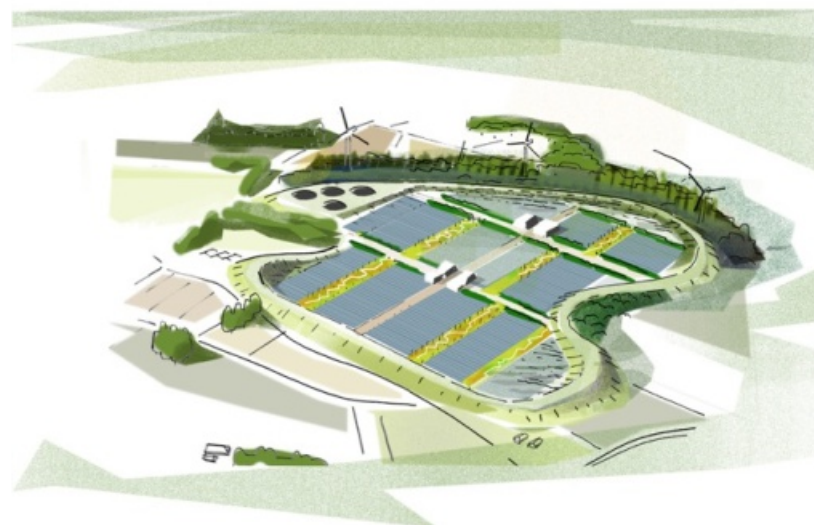

monumentale landschapsarchitectuur

Referentiebeelden

gevarieerde begroeiing in een monumentale opzet

uitwerking landgoed

Centraal Geleide EnergieTransitie

impressie

SLOT

5

Bevindingen
Conclusies
Aanbevelingen

5. Bevindingen, Conclusies, Aanbevelingen

Bevindingen

Het vertalen van energieneutraliteit naar footprints maakt duidelijk dat het erfgoedlandschap in Hof van Twente onder druk komt te staan. Met het huidige gemeentelijk beleidskader, waarbij windmolens niet door de besluitvorming komen, zonneparken alleen worden toegestaan op niet-agrarische bestemmingen en waarbij zwaar geleund wordt op nog niet ingevulde energiebesparingen, is er onvoldoende ruimte om de ambitie in te vullen. Samen met de eisen over participatie en draagvlak zorgt dit ervoor dat de impact en toekomstbeelden onbekend zijn en niet besproken worden.

Hoe die impact er uit kan zien is onderzocht in de uitwerkingen van de scenario's. Door de keuze van de parameters bij die scenario's is de mate van (ruimtelijke) regie verschillend. Duidelijk is dat regiescenario's meer kansen bieden dan marktscenario's om erfgoedlandschap in stand te houden of positief te interpreteren.

Naast het hierboven genoemde gemeentelijke beleidskader is er bij de provincie de "Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving" en de 'Handreiking kwaliteitsimpuls zonnevelden' ontwikkeld. Het eerste is bedoeld als middel om de ruimtelijke kwaliteit en het erfgoedlandschap te bewaken, het tweede geeft tips en adviezen voor een niet storende inpassing.

Het huidige ruimtelijk beleid is vooral defensief en behoudend t.a.v. het erfgoedlandschap. Het kwaliteitskader is pro-actief uitgewerkt maar wordt pas ingezet als concrete projecten zich aandienen. Er is nog geen adequate visie op de vraag hoe de ambitie van de energietransitie in het erfgoedlandschap kan worden gerealiseerd.

Bij de twee scenario's met de meeste regie, Common Grounds en Centraal Geleide EnergieTransitie, speelt de overheid een sturende en/of bemiddelende rol. Hier is de vrijheid genomen de verbeelding haar gang te laten gaan. De lokale landschapsgeschiedenis heeft hiervoor inspiratie aangedragen. Bij Common Grounds heel letterlijk door het reconstrueren, versterken en uitbouwen van het kampenlandschap. Bij de Centraal Geleide EnergieTransitie door de introductie van op classicistische en streekeigen kasteeltuinen geïnspireerde energieparks met een bijbehorend lanenstelsel.

In beide verbeeldingen, maar vooral bij Common Grounds, is de energietransitie eerder aanleiding dan verklaring van de vormgeving van het scenario. Dit onderstreept onze overtuiging dat de energietransitie alléén niet genoeg is voor de vormgeving van het energielandschap van de toekomst.

In de twee marktscenario's is een centrale rol van erfgoed niet waarschijnlijk. Op deze schaal toegepast gaat de energietransitie een nieuw landschap doen ontstaan dat veel erfgoedkwaliteit zal verliezen. De nieuwe hoofdstukken in de landschapsgeschiedenis zouden de oude wel eens onleesbaar kunnen maken. Bij De Erven Centraal door een rommelig maar ook divers en afwisselend platteland, bij De Energiekolonie door de grootschalige ingrepen met weinig oog voor de ondergrond.

Dat wil niet direct zeggen dat het ook een onaantrekkelijk landschap wordt: er zullen nieuwe structuren ontstaan die wellicht iets zullen vertellen over het onderliggende erfgoedlandschap. Kwaliteitsbeleid ten aanzien van landschap zal hier veel meer achteraf plaatsvinden, met adviezen over inpassing, beplanting enzovoort.

Conclusies

De regie zal steviger ter hand moeten worden genomen in Hof van Twente. Met het huidige beleidskader wordt de energieambitie niet gehaald en bestaat er grote kans dat in de eindfase de druk om de doelstelling te halen ten koste gaat van de zorgvuldige inpassing. De abstractie van de energietransitie moet concreet worden gemaakt en verbeeld in de scenario's. De ambitie, energieneutraal in 2035, is een duidelijk doel, de weg ernaar toe is nog een hele opgave.

De belangen die met de energietransitie zijn gemoeid, zijn enorm. De grondwaarde stijgt fors als de locatie een bestemming krijgt voor energieproductie, locaties voor windmolens leveren goed geld op. Voor de diverse initiatiefnemers in de energietransitie, particulier, ondernemer, coöperatie of ontwikkelaar, kunnen gevisualiseerde scenario's een manier vormen om door de optelsom van eisen en wensen heen te kijken en een pad te kunnen uitstippelen. Voor de besluitvormers geven verbeeldingen gereedschap om het gesprek aan te gaan en voorstellen te toetsen.

Het identificeren van de partijen achter de scenario's en de verschillende stakeholders met hun belangen, kan bepalend kan zijn voor de manier waarop de gemeente ze een rol laat spelen in de energietransitie. Studie van het onderliggende erfgoedlandschap, de collectieve erfenis van de streek, kan hierbij inspiratie bieden én wellicht tot consensus leiden. De integrale benadering met duidelijk in beeld gebrachte scenario's en ontwerpen geeft de gemeente een instrumentarium om op lange termijn ruimtelijk kwaliteitsbeleid te voeren en kan bijdragen aan een groter draagvlak voor de energietransitie.

Aanbevelingen

Zoals in hoofdstuk 3 gesteld zijn de scenario's een verkenning van toekomstige mogelijkheden en niet bedoeld als gewenst eindbeeld. Een vervolgstap is om bruikbare elementen uit de verschillende scenario's samen te brengen en te komen tot een nieuw scenario: het voorkeursscenario. Een gedetailleerde uitwerking met een kwantitatieve verantwoording is daar onderdeel van. Aan de hand daarvan kan een nieuwe routekaart geformuleerd worden waarbij de rollen van de belangrijkste partijen (overheid, marktpartijen en burgers) benoemd worden in een concreet stappenplan met een communicatiestrategie (draagvlak). In deze nieuwe routekaart dienen de ruimtelijke aspecten en het erfgoed integraal opgenomen te worden.

Deze studie heeft zich gefocust op de Schoolbuurt, een landelijk gebied met specifieke (erfgoed)kenmerken. De methodiek van het opstellen en uitwerken van scenario's kan ook buiten Hof van Twente ingezet worden. Integraliteit, in deze studie de verbinding met de ruimtelijke (landschaps)analyse en de zoektocht naar de waarde van en de inspiratie door het erfgoed, is een essentieel onderdeel van de methodiek maar zal op een andere plek tot nieuwe vormen leiden. Waar in de Hof het erfgoed als dierbare ruimtelijke component richtinggevend is zal dat elders bijvoorbeeld een technische component zijn zoals een bestaand warmtenet of een maatschappelijke component zoals energielabelcollectieven.

Gelukkig heeft Hof van Twente een voortrekkersrol gekozen en zijn er al een paar stevige stappen gezet. Wie in 2035 de Hof bezoekt zal zeker kunnen genieten van het duurzame landschap, want Hof van Twente blijft "tijdloos mooi in alle seizoenen".

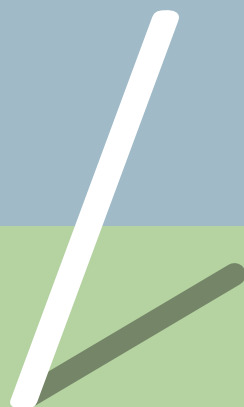
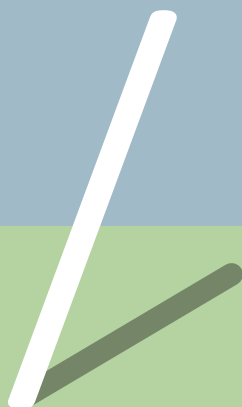
Bijlagen

Deelnemers ateliers

- Els Romeijn Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed,
adviseur Erfgoed en Ruimte
- Marcel Jongmans gem. Hof van Twente,
programmamanager duurzaamheid
- Jeroen Overbeek gem. Hof van Twente,
adviseur energieprojecten
- Frans Nije Bijvank sr. Beleidsmedewerker
Plattelandsontwikkeling HvT
- Tim de Weerd provincie Overijssel,
adviseur ruimtelijke kwaliteit
- Peter de Jong provincie Overijssel,
team Nieuwe Energie Overijssel (NEO)
- William Sanchez fractievoorzitter Groen Links HvT
- Marianne Hutten Hofkracht
- Merel Enserink HetOversticht, landschapsarchitect,
programmaleider verduurzaming
- Mignon Sanchez Energiecoach
- Frank Foole de Transformator
- Rudie Hoogerland de Transformator

Literatuur

- Erfgoed en ruimte - RCE - <https://erfgoedenruimte.nl/>
- Handreiking Energie, erfgoed en ruimte - RCE, 2017
- www.hofvantwente.nl
- website VVV - www.vvvhofvantwente.nl
- Structuurvisie Landelijk gebied Hof van Twente - SAB, 21 mei 2010
- Routekaart naar een energieneutraal Hof van Twente in 2035, gemeente Hof van Twente, mei 2015
- Beleidsnota grootschalige duurzame energiebronnen, gemeente Hof van Twente, september 2015
- Hof van Twente visie 2018-2022 “Samen Doen!” coalitieprogramma VVD & CDA
- Welstandsnota, Gemeente Hof van Twente, oktober 2012
- Werkboek Kwaliteitsimpuls Groene Omgeving, Provincie Overijssel, september 2010
- Handreiking Kwaiteitsimpuls zonnevelden, Provincie Overijssel, februari 2017
- Catalogus Gebiedskenmerken, Provincie Overijssel, april 2017
- Omgevingsvisie provincie Overijssel - Beken Kleur, april 2017
- www.hengelosweekblad.nl
- www.goorsnieuws.nl
- www.hofkracht.nl
- Twentse Energie Strategie (TES), februari 2018
- www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie
- <https://aandeslagmetdeomgevingswet.nl>
- Wat levert een zonneweide per ha. op?, ACRRES - Wageningen UR, maart 2015
- Erfgoed en energielandschap; Onderzoek en inspiratie voor het landschap van de A37, Terra Incognita, februari 2018
- Het lege land - Auke van der Woud, 1987
- AGEM, Achterhoekse Energie - www.agem.nu
- Energie & Ruimte, een nationaal perspectief - Vereniging Deltametropool, 2017
- Pleidooi 2050, Vereniging Deltametropool, juni 2018
- www.debetonplaats.nl
- www.detransformator.nl

de Transformator